

Mapa de Patrimoni Cultural

CASTELLFOLLIT DE RIUBREGÓS

Redacció

IPAT Serveis Culturals, S.C.P.

Xavier Bermúdez López, i

Anna Camats Malet

Octubre 2016

Ajuntament de Castellfollit de Riubregós

**Diputació
Barcelona**

Índex

1. Presentació	1
2. Agraïments	2
3. Metodologia	3
3.1. Marc teòric	3
3.1.1. Fitxes d'inventari	6
3.1.2. Criteris de selecció	7
3.1.3. Elements no catalogats-descartats	8
3.2. Metodologia de treball	9
3.2.1. Fase prèvia de documentació	9
3.2.2. Treball de camp	13
3.2.3. Treball de gabinet	14
4. Context geogràfic i històric	15
4.1. El medi físic	15
4.1.1. Geomorfologia	15
4.1.2. Hidrografia	17
4.1.3. Clima	18
4.1.4. Vegetació	18
4.2. El poblament	20
4.2.1. Població i estructura econòmica	20
4.2.2. Ocupació del territori	21
4.2.3. Castellfollit de Riubregós i el seu entorn	21
4.3. Origen i símbols de Castellfollit de Riubregós	24
4.3.1. Síntesi històrica	24
4.3.2. Toponímia	26
4.3.3. Escut	26
4.4. Estat legal de protecció dels béns culturals	28
4.5. Equipaments patrimonials	32
5. Diagnosi	33
5.1. Patrimoni immoble	34
5.1.1. El nucli urbà de Castellfollit	36
5.1.2. Edificis i conjunts arquitectònics	38
5.1.3. Elements arquitectònics	52
5.1.4. Jaciments arqueològics	56
5.1.5. Elements d'obra civil	61
5.2. Patrimoni moble	62
5.2.1. Element urbà	62
5.2.2. Objectes	62
5.3. Patrimoni documental	64
5.4. Patrimoni immaterial	65
5.4.1. Manifestacions festives	65
5.4.2. Tradició oral	66
5.4.3. Música i dansa	67
5.4.4. Costumari	67
5.5. Patrimoni natural	69
5.5.1. Espècimens botànics	69
5.5.2. Zones d'interès	69

6 . Llistats d'elements no fitxats	71
7. Conclusions	73
8. Bibliografia i netgrafia	74

1. Presentació

Aquest document s'emmarca dins el programa *Estudis i projectes de Patrimoni Cultural*, promogut per l'Oficina de Patrimoni Cultural (OPC) de la Diputació de Barcelona.

L'Oficina de Patrimoni Cultural està especialitzada en la cooperació i promoció del patrimoni cultural local, que s'organitza a partir de l'articulació d'un seguit de xarxes territorials (Xarxa d'Arxius Municipals, Xarxa de Museus Locals) i programes sectorials (Programa d'Estudis i Projectes) que posen a l'abast dels municipis un conjunt de serveis i accions de suport a l'organització, gestió, conservació, tractament, difusió i comunicació del conjunt de béns patrimonials presents en el territori i, sobretot, als equipaments culturals especialitzats que actuen des de l'àmbit municipal.

Un dels seus objectius principals és donar suport a les polítiques i estratègies dels ajuntaments en relació amb la conservació, la recerca, la difusió i la dinamització dels béns patrimonials del seu territori. En aquesta línia, es duen a terme una sèrie d'actuacions per facilitar a les administracions locals la presa de decisions sobre el patrimoni, entre les quals es troba la promoció de la realització dels Mapes de Patrimoni Cultural Local, abans anomenats Inventaris del Patrimoni Cultural.

L'ajuntament de Castellfollit de Riubregós, interessat en disposar d'una eina de coneixement dels elements patrimonials que es troben en el seu municipi, va signar l'any 2015 un conveni amb la Diputació de Barcelona per tal d'elaborar un Mapa de Patrimoni del seu terme.

La redacció d'aquest fou encarregat a l'empresa iPAT Serveis Culturals, SCP. La realització del treball ha estat executada pels historiadors i arqueòlegs Xavier Bermúdez López i Anna Camats Malet, sota la coordinació de Xavier Menéndez i Pedro Barbado, tècnics de l'OPC, entre els mesos de juliol de 2015 i maig de 2016.

2. Agraïments

La realització del Mapa de Patrimoni Cultural de Castellfollit de Riubregós ha comptat amb la col·laboració d'una sèrie de persones que, gràcies al seu coneixement del territori i la seva experiència, han estat indispensables per a elaborar l'inventari de béns patrimonials amb el màxim d'exhaustivitat possible.

2

En primer lloc, volem agrair a l'Ajuntament de Castellfollit de Riubregós el seu interès en contribuir a la valorització del seu patrimoni cultural i natural, així com també per oferir-nos les seves instal·lacions per treballar i facilitar-nos les gestions amb els ciutadans del municipi.

De manera molt especial mereix el nostre agraïment en Domènec Noguera Solanas, president de l'Agrupació de Defensa Forestal de Castellfollit de Riubregós i veí del poble, que ha compartit amb nosaltres els seus coneixements sobre el patrimoni del municipi. Gràcies a la seva col·laboració s'han inventariat béns patrimonials no catalogats fins el moment, i ens ha acompanyat molt amablement a indrets difícils de localitzar, que segurament no hauríem trobat sense la seva ajuda.

D'altra banda, cal agrair a Cèsar Favà, conservador del MNAC, l'amabilitat en facilitar-nos l'accés i les imatges del Retaule de Sant Pere i Sant Andreu, així com també agrair a l'Arxiu Gavin per deixar-nos consultar els Goigs de Castellfollit de Riubregós que custodien i documentació gràfica del municipi.

També volem donar les gràcies als tècnics de l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona, en especial al Xavier Menéndez i Pedro Barbado, per explicar-nos amb detall el procediment a seguir en l'elaboració del mapa de patrimoni cultural, per fer-nos d'enllaç amb l'Ajuntament de Castellfollit i per atendre els dubtes sorgits durant la redacció del treball.

A tots ells, el més sincer agraïment.

3. Metodologia

3.1. Marc teòric

El Mapa de Patrimoni Cultural Local és una eina de coneixement de la globalitat dels béns patrimonials d'un municipi determinat, des d'una concepció àmplia del patrimoni cultural.

3

La finalitat d'aquest tipus de treball consisteix, doncs, en recopilar de manera exhaustiva tots aquells elements que són reconeguts com a rellevants o singulars d'aquella població pels seus valors històrics, artístics, simbòlics i/o identitaris.

A tals efectes, l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona ha establert una metodologia concreta que permet englobar-hi totes les accepcions esmentades. Aquesta té com a principal eina de treball un inventari elaborat a partir d'una base de dades que consta d'una fitxa per cada bé catalogat. La base de dades, a banda de recollir la informació relativa als elements patrimonials, també permet classificar-los en diferents categories, extreure'n anàlisis més generals i realitzar estudis estadístics. La finalitat és poder-ne fer les valoracions corresponents, tant a nivell individual com a nivell global, tant del seu estat de conservació, com del nivell de protecció que té o de les seves característiques històriques.

El Mapa de Patrimoni Cultural Local és, doncs, una eina que facilita a l'Ajuntament i a la població del municipi en general, l'accés a la informació detallada de cada element patrimonial. D'aquesta manera, es converteix en un mitjà de coneixement, però també és primordial per a l'establiment de mesures destinades a la protecció i conservació dels béns culturals, així com per a la planificació dels projectes de rendibilització social. En aquest sentit, és un instrument molt útil a l'hora d'elaborar projectes de difusió i dinamització cultural: rutes didàctiques o turístiques, publicacions, jornades de debat, conferències, etc. També es recomana tenir-lo en compte en futures modificacions del planejament urbanístic, en la planificació de senyalització i/o en la coordinació de programes conjunts amb municipis veïns.

Una de les característiques d'aquesta eina de treball és la seva flexibilitat per adaptar-se a les circumstàncies conjunturals de cada municipi. Per tant, es pot realitzar un mapa de patrimoni personalitzat que permet aproximar-se de manera més acurada a la realitat patrimonial de cada població i el seu entorn immediat.

A més, és un instrument dinàmic que permet afegir o descartar elements quan es consideri oportú, ja sigui per l'aparició d'elements desconeguts en el moment de la realització del treball

(nous jaciments arqueològics, donacions de col·leccions, etc.), o bé en el cas que s'hagin de suprimir elements per robatori, destrucció natural o antròpica, o canvis de criteris.

Cal entendre els Mapes de Patrimoni Cultural Local com a documents que recullen la informació sobre tot el patrimoni existent al municipi o relacionat amb ell, a partir d'una base de dades que relaciona cada element patrimonial amb unes coordenades que l'ubiquen en un espai concret. Ara bé, no s'han de confondre amb treballs de recerca que contemplen objectius científics elaborats a partir de plantejaments concrets o hipòtesis que cal corroborar. Ni pretenen fer una història del municipi, ni fer una anàlisi de l'evolució social o econòmica, ni un estudi estadístic o demogràfic d'aquell poble. Tampoc es tracta de catàlegs del patrimoni arquitectònic o urbanístic del municipi amb una normativa associada de protecció. Per tant, no té cap influència ni transcendència en la protecció urbanística d'un bé o element, tot i que sí que poden servir com a document base per a futures catalogacions.

A partir d'aquest treball es poden gestionar i implementar futures polítiques culturals o patrimonials, programar recerques o elaborar plans de protecció urbanístics, però sempre com un punt d'inici, sense capacitat legal ni normativa.

Els béns patrimonials inclosos en el Mapa de Patrimoni cultural es classifiquen segons la següent tipologia:

1.- Patrimoni immoble	1.1.- Edificis
	1.2.- Conjunts arquitectònics
	1.3.- Elements arquitectònics
	1.4.- Jaciments arqueològics
	1.5.- Obra civil
2.- Patrimoni moble	2.1.- Elements urbans
	2.2.- Objectes
	2.3.- Col·leccions
3.- Patrimoni documental	3.1.- Fons d'imatges
	3.2.- Fons documental

	3.3.- Fons bibliogràfic
4.- Patrimoni immaterial	4.1.- Manifestacions festives
	4.2.- Tècniques artesanals
	4.3.- Tradició oral
	4.4.- Música i dansa
	4.5.- Costumari
5.- Patrimoni natural	5.1.- Zones d'interès natural
	5.2.- Espècimens botànics singulars
	5.3.- Jaciments paleontològics

Dins la categoria de **patrimoni immoble** s'inclouen tots aquells edificis considerats singulars pel seu valor monumental, artístic, històric, etnològic, identitari, religiós, industrial o simbòlic. Aquests poden ser un bé per sí sols o pertànyer a un conjunt arquitectònic, entenent com a tal una agrupació d'estructures complexes composades per diversos elements edificats. En la tipologia d'elements arquitectònics s'inclouen elements rellevants d'un edifici: parts singulars d'edificis, elements d'origen arquitectònic que ja no formen part de cap edifici, i elements que formaven part de l'entorn inherent d'un edifici. També s'inventarien en aquest apartat els jaciments arqueològics de qualsevol tipus i cronologia, així com els elements destacats d'obra civil, de caràcter públic o comunal.

Els elements inventariats com a **patrimoni moble** són aquells que es poden traslladar sense perjudicar el propi element ni cap bé immoble al qual estiguin units. Dins aquest àmbit s'han distingit tres categories: els elements urbans, és a dir, aquells monuments o elements commemoratius o ornamentals instal·lats a la via pública i els objectes i les col·leccions que per la seva singularitat tenen un interès especial.

Els fons d'imatges, fons documentals i fons bibliogràfics pertanyen a la categoria de **patrimoni documental**. Els primers fan referència a sèries d'imatges (fotografies, films, etc.) d'un fons o una col·lecció classificada segons criteris temàtics o de propietat. Els fons documentals són sèries de documents conservats en un arxiu, que pot ser de titularitat pública o privada. S'entén com a fons bibliogràfics aquelles sèries de llibres que formen part d'un arxiu, biblioteca o col·lecció i que tinguin un valor històric i, per tant, patrimonial.

El **patrimoni immaterial** inclou les manifestacions festives, tècniques artesanals, tradició oral, música, dansa i costumari. Dins l'apartat de manifestacions festives es recullen les festes populars locals que destaquen per alguna activitat singular específica dins la festa, formin part o no del cicle festiu anual, religiós o laic. D'aquesta manera, no s'inventarien les festes que se celebren habitualment a tots els municipis (Festa Major, Carnestoltes, etc.) però que no presenten cap particularitat que la diferenciï de la mateixa festivitat celebrada en una altra població. Pel que fa a les tècniques artesanals, s'inventarien aquelles manifestacions singulars i específiques de la localitat o el seu entorn, en relació als oficis, a l'artesanía, a la gastronomia, etc. S'entén com a tradició oral qualsevol referència d'origen no literari (transmesa oralment tot i que es pot haver publicat) relacionada amb llocs o elements del terme: contes, llegendes, etc. L'àmbit del patrimoni immaterial també contempla les manifestacions musicals tradicionals singulars i específiques de la localitat, tant si es representen actualment com si s'han perdut. Finalment, en l'apartat de costumari es documenten aquelles maneres d'actuar o de fer, comportaments socials o actituds pròpies del municipi, ja estiguin en ús o bé s'hagin perdut.

El darrer àmbit de la tipologia establerta és el de **patrimoni del medi natural**, que abasta tres tipologies: zones d'interès, espècimens botànics singulars i jaciments paleontològics. La primera fa referència a aquells indrets amb un valor singular donat per les seves característiques botàniques, ecològiques, zoològiques, geomorfològiques o paisatgístiques, encara que hagin estat creades o alterades per actuacions antròpiques. Els espècimens botànics de caire singular inventariats tenen, sovint, més interès històric o cultural que no pas ecològic. I finalment, els jaciments paleontològics de qualsevol tipus i cronologia.

3.1.1. Fitxes d'inventari

L'eina bàsica que inclou tota la informació recollida sobre els béns patrimonials del municipi és una base de dades que conté una fitxa d'inventari per cada bé catalogat.

El model de fitxa utilitzat és el dissenyat per l'Oficina del Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona, que comprèn els següents camps d'informació: Número de Fitxa; Codi; Àmbit; Denominació; Lloc/Adreça; Titularitat; Nom del propietari; Tipologia; Ús Actual; Descripció; Observacions; Estat de conservació; Autor; Estil/Època; Any; Segle; Emplaçament; Longitud; Latitud; Altitud; Fitxes associades; Accés; Historia; Bibliografia; Protecció; Inventari; Vincles; Autor de la fitxa; Data de registre; Data de modificació; i fins a un màxim de tres fotografies.

3.1.2. Criteris de selecció

Com hem esmentat anteriorment, la finalitat del Mapa de Patrimoni Cultural és recopilar de manera exhaustiva tots aquells elements que són reconeguts com a rellevants o singulars d'aquella població.

A tals efectes, l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona ha establert els criteris a seguir a l'hora d'incloure o descartar elements. En base a aquests criteris, s'ha adoptat una pauta per a la selecció de béns patrimonials, prioritzant:

1. Elements que disposen de protecció legal. Dins aquesta categoria s'inclouen:
 - Béns Culturals (BCIN o BCIL, segons la Generalitat o les Normes Subsidiàries del municipi)
 - Espais naturals protegits (PEIN, ZEPA, Xarxa Natura 2000, etc.)
 - Jaciments arqueològics (Inventari del Patrimoni Arqueològic i Paleontològic de Catalunya)
 - Edificis protegits (Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya).
2. Elements sense protecció legal, no inclosos en altres inventaris, però que tenen un interès patrimonial basat en el seu valor històric, artístic, etnològic o natural. Per determinar aquest valor s'ha considerat la integritat i conservació de l'element, la seva singularitat o excepcionalitat, la complexitat tècnica o la seva incidència en la societat del municipi. En el cas d'elements del patrimoni immaterial com cançons, llegendes, costumari, etc., atès que no és fàcil determinar-ne l'exclusivitat local, s'han inclòs aquells casos en què l'element recollit s'ha considerat d'interès i singularitat general.
3. Elements catalogats en l'Inventari del Servei del Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona (SPAL), oficina tècnica especialitzada en matèria de patrimoni arquitectònic, que té cura de l'assessorament i el suport tècnic i científic als municipis i els ens locals i de l'actuació en els seus monuments i centres històrics. En tractar-se de dos treballs similars, es va acordar entre els dos departaments de la Diputació i l'Ajuntament que en el Mapa de Patrimoni s'abocaria la informació de les fitxes del patrimoni immoble recollida en aquest inventari, adaptant-la als criteris de l'OPC.

3.1.3. Elements no catalogats-descartats

En el procés de selecció de béns patrimonials a incloure en el Mapa de Patrimoni, s'han descartat aquells elements que no reuneixen els requisits necessaris per formar-ne part.

A trets generals, i tenint en compte els criteris establerts per l'OPC, s'ha decidit no fer fitxa dels elements patrimonials poc representatius per un d'aquests motius:

- Els manca interès històric, artístic, simbòlic ni identitari. És el cas de les cabanes i barraques de vinya sense cap particularitat concreta, força abundants a la zona, donat que Castellfollit de Riubregós és un municipi eminentment rural.
- No se n'ha pogut confirmar l'existència.
- No es troben situats dins el terme municipal.
- Formen part d'un conjunt més ampli que sí que s'ha inclòs.

Aquests elements, que d'entrada no mereixen o no poden ser fixats però sí citats, s'inclouen en l'apartat "d'elements no fixats", on hi ha una relació de tots aquests béns ordenats per tipologies.

Finalment, hi ha una sèrie d'elements que no han de ser fixats ni aparèixer a l'apartat d'elements no fixats. Es tracta dels següents casos:

- Entitats i associacions culturals, socials o esportives
- Biblioteques o altres equipaments culturals
- L'escut municipal
- Personatges il·lustres
- Manifestacions festives que es celebren habitualment al conjunt del territori català i que no tenen cap tret distintiu o característic.

3.2. Metodologia de treball

3.2.1. Fase prèvia de documentació

Abans d'iniciar el treball de camp, s'ha dut a terme una recerca documental sobre el municipi de Castellfollit de Riubregós, centrada en el buidatge de fons bibliogràfics susceptibles de contenir informació rellevant dels elements patrimonials del municipi.

En aquest sentit, els treballs previs de documentació han consistit en la consulta i el buidatge dels següents catàlegs, inventaris, arxius i webs amb informació digitalitzada:

Entitat	Departament i Unitat Administrativa
Inventari del Patrimoni Arquitectònic IPA (Gaudí)	Departament de Cultura. DG d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni Servei del Patrimoni Arquitectònic.
Inventari del patrimoni Arqueològic i Paleontològic (Cartes arqueològiques) (CC.AA) (Arqueodada)	Departament de Cultura. DG d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni Servei d'Arqueologia i Paleontologia
Inventari del Patrimoni Etnològic (IPEC)	Departament de Cultura. DG de Cultura popular i Tradicional
Catàleg del Patrimoni Festiu	Departament de Cultura. DG de Cultura popular i Tradicional
Inventari del Patrimoni Industrial (IPIC)	Museu de la Ciència i Tècnica de Catalunya (mNACTEC)
Patrimoni mundial declarat per la UNESCO a Catalunya	Departament de Cultura. DG d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni

Registre Museus	Departament de Cultura. DG d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni Servei de Museus i P. Moble
Cercador de Museus i col·leccions obertes al públic	Departament de Cultura. DG d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni Servei de Museus i P. Moble
Inventari d'Espais d'Interès Geològic a Catalunya	Departament Territori i Sostenibilitat
Inventari d'arbres monumentals i d'interès local i comarcal de Catalunya	Departament de Territori i Sostenibilitat
Patrimoni Natural Protegit	Departament de Territori i Sostenibilitat
Camins ramaders classificats	Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural
Memòries d'excavacions.	Servei d'Arqueologia i Paleontologia del Departament de Cultura. DG d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni
Museu d'Arqueologia de Catalunya	Departament de Cultura. DG Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni Museu d'Arqueologia de Catalunya
Entitat	Departament i Unitat Administrativa
Xarxa d'Arxius Comarcals	Departament de Cultura. DG d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni
Registre de Planejament Urbanístic de Catalunya	Departament de Territori i Sostenibilitat
Mapa Urbanístic de Catalunya	Departament de Territori i Sostenibilitat
Cartografia de Catalunya	Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (ICGC). Departament de Territori i Sostenibilitat
Mapa de fosses comunes Guerra Civil	Departament de Governació i de Relacions Institucionals
Cens de Simbologia Franquista de	Departament de Governació i de

Catalunya	Relacions Institucionals. Memorial Democràtic
Atles del Turisme a Catalunya Mapa nacional dels recursos turístics intangibles	Departament d'Empresa i Ocupació
Sistema d'Informació Territorial Municipal (SITMUN)	Oficina Tècnica de Cartografia i SIG Local. Diputació de Barcelona
Base de dades d'Història local	UAB-Diputació de Barcelona
Hermes	Diputació de Barcelona
Plans d'acció municipal, per municipis	Centre d'Estudis i Recursos Culturals (CERC). Diputació de Barcelona
Xarxa d'Arxius Municipals	Oficina de Patrimoni Cultural. Diputació de Barcelona
Documentació patrimoni arquitectònic i catàlegs municipals	Servei de Patrimoni Arquitectònic Local (SPAL). Diputació de Barcelona
Catàlegs de masies	Serveis d'Urbanisme Diputació de Barcelona
Catàlegs de camins	Gerència de Serveis d'Infraestructures Viàries i Mobilitat. Diputació de Barcelona
Inventari de ponts i pontons	Gerència de Serveis d'Infraestructures Viàries i Mobilitat. Diputació de Barcelona
Wikipedra. Inventari interactiu de barraques de pedra seca	Observatori del paisatge de Catalunya
EspeleoÍndex	Catàleg Espeleològic de Catalunya.
Inventari de rellotges de sol dels Països catalans	Societat catalana de Gnomònica
Goigs	Amics dels goigs
Pobles de Catalunya	Iniciativa del Centre d'Estudis i Divulgació del Patrimoni (CEDIP)
LEGENDiary Aplicació de llegendes i rondalles sobre el	Universitat de Girona

territori	
Arxiu Gavín	Arxiu privat, situat al monestir de les Avellanes (Os de Balaguer, Noguera, Lleida)
Entitat	Departament i Unitat Administrativa
Bisbats de Catalunya	Conferència Episcopal de Catalunya (Església Catòlica catalana)
Recerques genealògiques (SCGHSVN)	Societat Catalana de Genealogia, Heràldica, Sigil·lografia, Vexil·lologia i Nobiliària
Centre de Documentació del CEC	Centre Excursionista de Catalunya
DDD, Dipòsit Digital de Documents de la UAB	Universitat Autònoma de Barcelona
RecerCAT Dipòsit de la Recerca de Catalunya	Universitats
Tesis doctorals en xarxa	Universitats
MDC Memòria Digital de Catalunya	Diversos
Racó. Revistes catalanes amb accés obert	Consorti de Biblioteques Universitàries de Catalunya
ARCA Arxiu de revistes catalanes antigues	Biblioteca de Catalunya
PADICAT Patrimoni Digital de Catalunya	Biblioteca de Catalunya
Catàleg Col·lectiu del patrimoni Bibliogràfic de Catalunya	Biblioteca de Catalunya
Cens de Biblioteques i altres Institucions de Catalunya amb Fons patrimonials	Biblioteca de Catalunya
Catàlegs de la Biblioteca de Catalunya	Biblioteca de Catalunya
Diccionari de les arts: arquitectura, escultura i pintura.	TERMCAT
Diccionari visual de la construcció	Departament de Territori i Sostenibilitat Generalitat de Catalunya

Pel que fa a la bibliografia, s'han consultat obres de caràcter general, com la Catalunya Romànica. També s'ha consultat bibliografia més concreta, dins la qual cal incloure la monografia *Castellfollit de Riubregós. Resum històric. Folklore. Llegendes. Tradicions*, escrita

per Joan Farell, i editada per Rafael Dalmau en dos volums (veure apartat bibliografia). Aquesta obra ha estat de gran utilitat en l'elaboració d'un primer llistat dels elements patrimonials del municipi.

La consulta i el buidatge de tots aquests arxius, inventaris i fons bibliogràfics i documentals va permetre elaborar un primer llistat provisional d'elements, el qual va ser contrastat amb els responsables del seguiment per part de l'Ajuntament i l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona, així com amb alguns dels informants que han col·laborat durant la realització del present treball.

3·2·2. Treball de camp

Aquesta tasca és indispensable per tal que la recollida de dades i descripció dels béns patrimonials sigui el més exhaustiva i acurada possible. A tals efectes, és indispensable la visita de cadascun dels elements catalogats: edificis, fonts, jaciments arqueològics, objectes, espècimens d'interès, etc.

La visita *in situ* ha permès, en primer lloc, situar geogràficament els elements amb precisió exacta, utilitzant sistema geodèsic de referència tridimensional ETRS89. En el cas del patrimoni immaterial s'han posat coordenades quan el bé inventariat discorre en un lloc concret o característic. El cas de la tradició oral i peces musicals no s'han pogut ubicar en coordenades concretes, ja que afecten a tot el municipi. En el cas d'elements immobles amplis, tipus camins, boscos, jaciments arqueològics, s'han posat les coordenades d'un punt intermedi. També en els casos de conjunts arquitectònics com carrers o grups de cases. També es dona el cas d'inventariar elements que es troben en altres municipis (arxius, museus, col·leccions privades,...). En aquests casos, les coordenades UTM, fan referència a l'Ajuntament o amb un edifici relacionat (és el cas del Retaule de Sant Pere i Sant Andreu, actualment conservat al MNAC).

La inspecció presencial del lloc és bàsica a l'hora d'elaborar una descripció acurada de cada element, així com també per contrastar la informació extreta en la fase prèvia de documentació, ja que en molts casos els béns descrits en altres inventaris han sofert modificacions i canvis considerables, com en els casos de masies reformades o jaciments arqueològics destruïts.

Durant el treball de camp s'han fotografiat en format digital els elements que han estat localitzats. Excepcionalment no s'ha pogut obtenir fotografies d'alguns elements per

problemes amb l'accés o per tractar-se d'esdeveniments organitzats durant el curs de l'any, i s'han utilitzat les fotografies cedides pels propietaris o per l'Ajuntament. La qualitat de les imatges, sovint ha estat determinada per condicionants físics irreversibles com l'estretor d'alguns carrers a l'hora de fotografiar edificis o la presència d'elements aliens a l'arquitectura, la manca de visibilitat o perspectiva.

Hem comptat amb la col·laboració d'alguns veïns que han facilitat la nostra feina i ens han obert les portes d'algunes finques particulars. En els casos de masos particulars, s'ha fet la descripció exterior de l'immoble, sense entrar-hi a dins.

3·2·3. Treball de gabinet

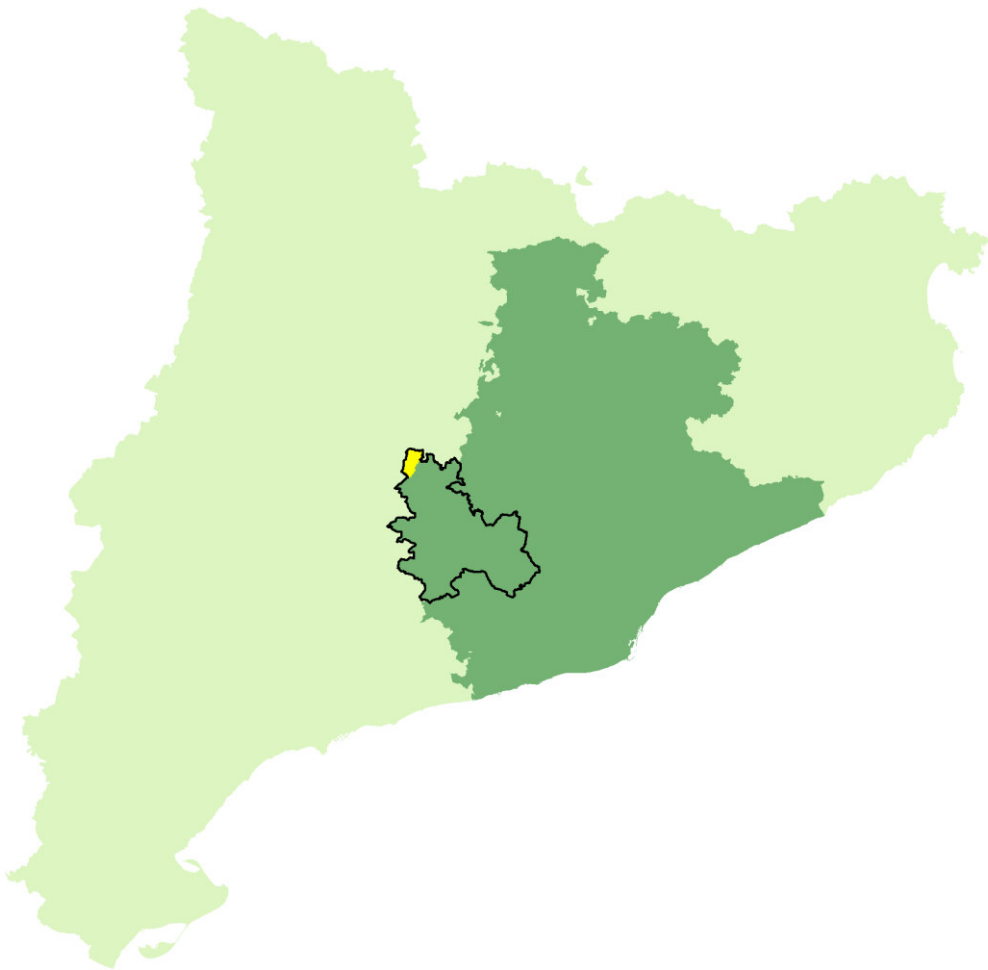
La fase final del treball ha consistit en redactar la present Memòria, recopilant totes les dades obtingudes i elaborant les pertinents valoracions. Amb la informació obtinguda de la recerca documental i del treball de camp, tant gràfica com escrita i/o oral, s'han redactat les corresponents fitxes de cada element i s'ha fet una anàlisi i un diagnòstic concrets sobre la rellevància, tipologia, potencialitat i possibilitats del patrimoni cultural de Castellfollit de Riubregós.

4. Context geogràfic i històric

4.1. El medi físic

El municipi de Castellfollit de Riubregós es troba al nord-oest de la comarca de l'Anoia, constituint alhora el vèrtex entre aquesta i les comarques de la Segarra i el Solsonès. En molts aspectes, es tracta d'una zona de transició, com es reflecteix en els següents apartats.

15

Situació del municipi de Castellfollit de Riubregós (en groc) en relació a la comarca de l'Anoia i la província de Barcelona.

4.1.1. Geomorfologia

Tractarem aquest apartat amb especial atenció, considerant tant les especificitats locals com les del seu entorn, degut a la incidència que té sobre molts dels béns del mapa de patrimoni.

Històricament (i fins l'actualitat) ha condicionat la presència d'activitats extractives com els lignits i els guixos, ha permès la formació de cavitats naturals i l'excavació de barraques dins el terreny i té un interès geològic *per se* al definir l'entorn d'un jaciment paleontològic que presentem.

A grans trets, la comarca de l'Anoia està conformada per tres sectors ben diferenciats: la Conca d'Òdena (al centre, on hi ha la capital, Igualada), la part penedesenca (al sud-est, amb Piera com a població més destacada) i l'altiplà de la Segarra (al nord i l'oest, amb Calaf com a cap històric). De tots tres, Castellfollit de Riubregós s'emmarca al darrer, l'altiplà de la Segarra, conegut històricament com a Segarra Calafina o Alta Segarra i, darrerament, Alta Anoia.

Aquesta àrea pertany estructuralment a la Depressió Central Catalana, constituïda majoritàriament per materials recents de l'era terciària i quaternària. Aquests materials foren dipositats en una mar (els últims vestigis de la qual són els relleus antics, paleozoics, del Sistema Mediterrani) en la que hi conflueixen diversos sistemes fluvials que hi aportaren sediments fins a la seva colmatació parcial i a l'evaporació de les aigües. A la fi de l'era terciària, quan la Depressió Central quedà al descobert, restà constituïda per unes capes eocèniques de sediments marins (calcàries nummulítiques, margues, etc.) i per unes capes oligocèniques rogenques d'origen lacustre (conglomerats, gresos, argiles, etc.), i en alguns punts, sobretot a la zona central de la Depressió, importants dipòsits de sals i guixos entre els sediments eocènics i els oligocènics. Aquests materials, molt heterogenis quant a la seva formació i a la seva composició, tenen en general la característica comuna de ser materials tous, relativament poc consistents i, per tant, fàcilment erosionables.

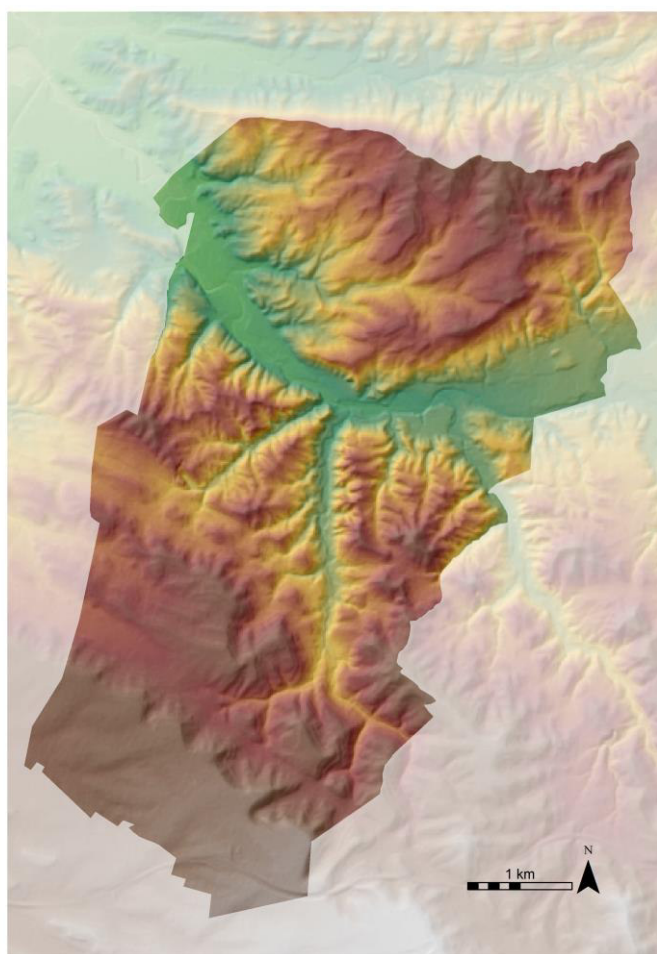
L'altiplà de la Segarra, en concret, constitueix una espècie de dorsal que forma els alts relleus de la Segarra i d'una bona part del Solsonès. És constituït per terrenys sedimentaris, d'origen salobre o lacustre, poc consolidats i fàcilment erosionables, dipositats durant l'oligocè inferior. El terreny és format per calcàries i margues que en certs llocs presenten intercalacions de lignits, rics en urani, que contenen fauna sannoisiana, amb *Ancodus aymardi* i *Striatell mystia*. El lignit segarrenc, que ha estat explotat en alguns punts, és de qualitat més aviat pobre. Aquests materials estan lleugerament deformats. D'aquesta manera, tota la zona lignitifera és suaument arquejada per un plec sinclinal que es relaciona amb d'altres de paral·lels situats cap al N, ja fora d'aquesta comarca. Aquests plecs es caracteritzen per la suavitat, sobretot els sinclinals, ja que els anticlinals solen tenir els flancs més inclinats, a causa del seu nucli, constituït per materials salins i guixencs, de gran plasticitat.

En el cas específic de Castellfollit de Riubregós, es constata l'existència de quatre sectors diferenciats. L'extrem sud del terme presenta terrenys essencialment formats per margues amb intercalacions de calcàries de formació oligocènica. A mesura que ens anem desplaçant cap al nord van apareixent nivells amb gresos, limolites i intercalacions de conglomerats, també de formació oligocènica. Una segona franja, ben diferenciada (geomorfològicament i orogràficament, ja que ocupa l'espai de transició vers el llit actual del riu Llobregós) està definida per la presència de Margues grises, gresos, margocalcàries i intercalacions de guixos de l'Eocè-Oligocè. La tercera franja s'adscriu al llit del riu, una terrassa fluvial amb graves, sorres i lutites formades a cavall del Plistocè i l'Holocè. Finalment, l'extrem nord del terme reproduïx els mateixos estrats i cronoestratigrafia presents al sud.

Orogràficament, aquestes franges es corresponen amb l'altiplà del sud (i part del sud-oest) del terme, la zona irregular del centre, la vall del riu i les elevacions del nord del terme.

4.1.2. Hidrografia

Si bé l'orografia emmarca el municipi dins l'altiplà segarrenc, aquestes mateixes elevacions (junt amb les collades de la Tallada, de la Panadella i de Bellmunt) constitueixen alhora una dorsal que actua de partió d'aigües, de manera que Castellfollit de Riubregós queda inscrit hidrogràficament en la conca del riu Ebre.

Relleu del terme de Castellfollit de Riubregós, amb cotes màximes de 717m snm a l'extrem sud-est i 443 m com a mínima a l'extrem oest del fons de vall del Llobregós.

El curs del riu Llobregós (o Riu Bregós, que dona nom a la població) és el principal col·lector de les aigües del municipi, que travessa d'est a oest. Es tracta d'un curs irregular marcat per l'estacionalitat, però hi tributen diversos torrents que, si bé són també estacionals, han

excavat valls molt profundes a través dels materials tous anteriorment descrits. Enumerant-los d'est a oest, els principals torrents són per la riba esquerra el torrent de Cal Torre, el de Roters, el del Magrà, el de la Terrissa, la rasa del Morros i el torrent d'Enconills. Per la dreta del Llobregós hi afluïxen el torrent de Morell i la Rasa.

4.1.3. Clima

Castellfollit de Riubregós té un clima de transició mediterraneocontinental. Les pluges són escasses, però, malgrat tot, un xic més altes que a la part central de la comarca. Els màxims de pluges són a la primavera i a la tardor i els mínims a l'estiu, amb períodes de sequera que poden durar alguns mesos.

Les temperatures proporcionen mitjanes inferiors als 15°C, amb grans oscil·lacions tèrmiques: a l'estiu s'assoleixen màximes properes als 40°C i en ple hivern es pot arribar als -10°C. Són característiques les boires baixes, en especial l'anomenada boira gebradora dels matins d'hivern, que planen per les calmes de tot l'altiplà.

Domina a la zona el vent continental del nord-oest, fred a l'hivern i calent a l'estiu, que és un vent normalment sec. En canvi, el vent del sud-oest és més temperat i és portador de pluja.

4.1.4. Vegetació

La climatologia condiciona clarament la vegetació: a les zones boscoses (presents, sobretot, a les valls estretes molt erosionades pels torrents i a les zones abruptes) hi predomina el roure valencià (*Quercus faginea*), que sol estar acompanyat per la pinassa (*Pinus nigra*), de vegades pel pi roig (*Pinus sylvestris*) i gairebé sempre per un gran nombre d'arbusts i d'herbes submediterrànies o de l'Europa central (boix, coronil-la boscana, sanguinyol, marxívol, etc.). Als espais massa oberts i exposats hi ha clapes estepàries.

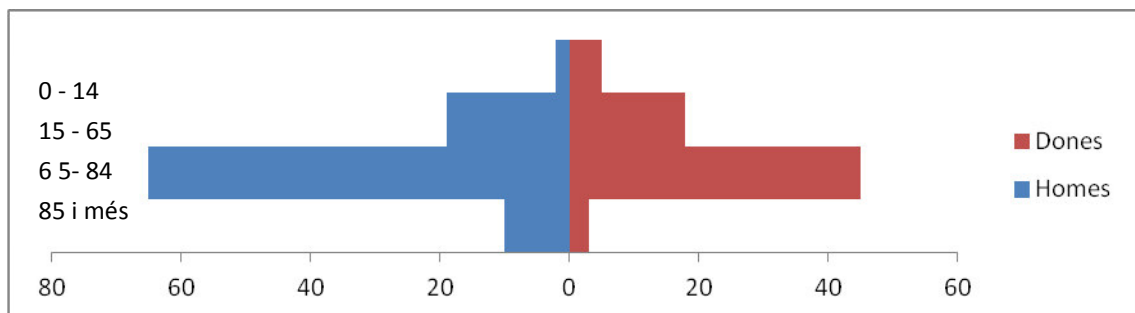
Ortoimatge del terme de Castellfollit de Riubregós, on s'aprecien les zones abruptes muntanyoses i les planes dedicades a l'agricultura.

4.2. El poblament

4.2.1. Població i estructura econòmica

Segons les dades del padró municipal publicades a idescat.cat, Castellfollit de Riubregós tenia 167 habitants l'any 2015, amb un lleuger predomini (el 57%) de població masculina. Per edats, el gruix de la població està comprès entre els 15 i els 65 anys. En nombres absoluts, si prenem les dades intercensals (2001-2011) la població està en retrocés:

- Creixement total: -36
- Creixement total (mitjana anual) (taxa per 1.000 habitants): -17,9
- Creixement natural (mitjana anual) (taxa per 1.000 habitants): -8,83
- Creixement migratori (mitjana anual) (taxa per 1.000 habitants): -9,07

Piràmide demogràfica de Castellfollit de Riubregós.

Pel que fa a l'ocupació, predominen els llocs de treball relacionats amb el sector serveis, seguits de l'agricultura i la indústria. L'activitat extractiva, que havia tingut un paper molt rellevant (tangible en la presència de cimiteres com la U.M.S.A. o la Menfis, o en mines de lignits com la de l'Auró), avui dia tan sols té testimoni en la planta de Cementos Malland SA. La taxa d'atur és molt reduïda

	Març de 2016		Mitjana 2015
	Règim general de la SS	RE Treballadors autònoms	
Agricultura	3	15	3,8
Indústria	15	0	0
Construcció	0	5	3,9
Serveis	16	10	0
Total	34	30	8,8

Distribució per sectors de la població activa.

4·2·2. Ocupació del territori

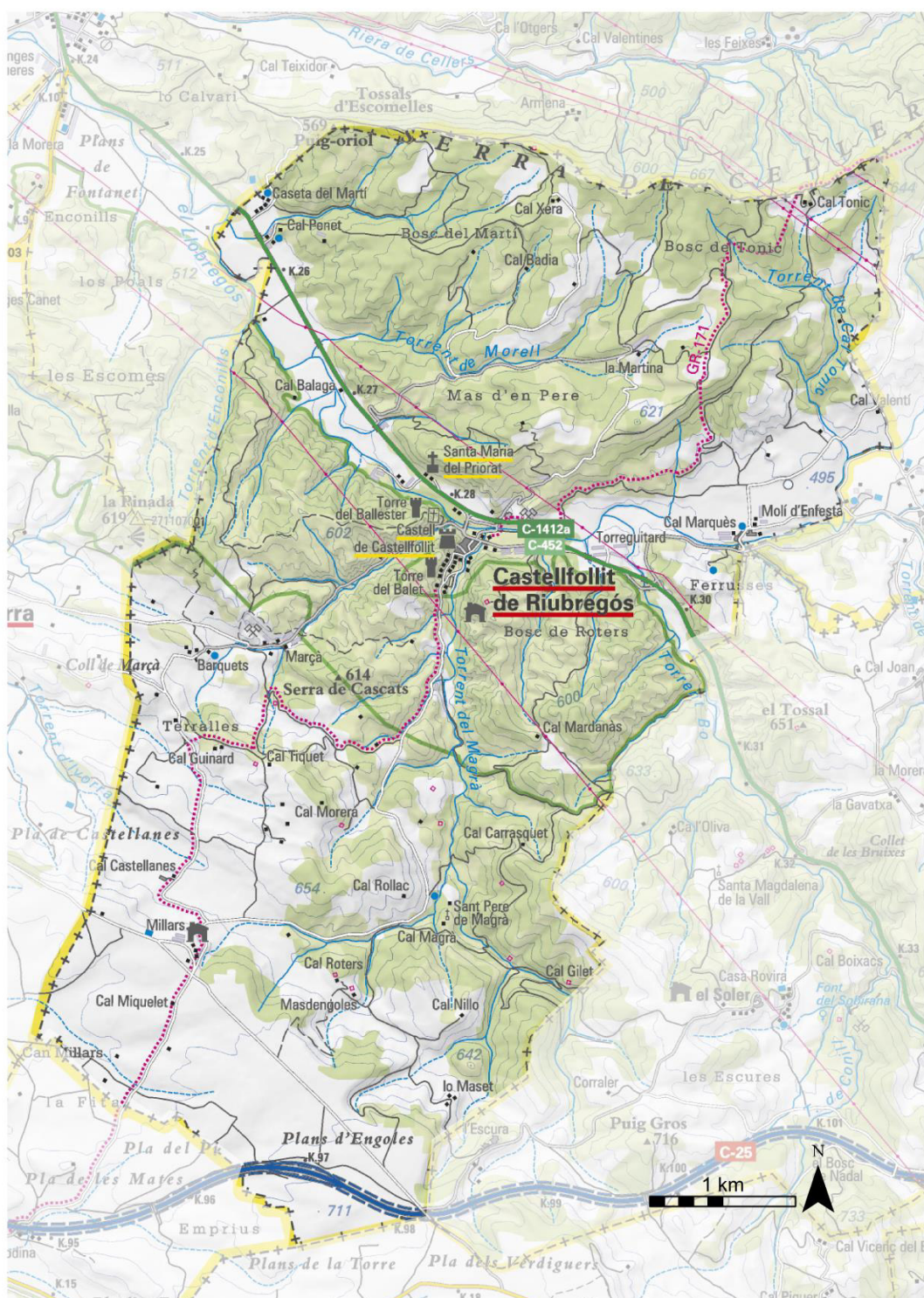
El municipi té una extensió de 26,21 km². Tenint en compte les dades de població abans exposades, n'obtenim una densitat de població molt baixa, 6,4 habitants/km². En essència, la població es concentra al nucli urbà, ubicat al centre-nord del terme, just a la confluència del Torrent de Magrà amb el Llobregós. La població restant es distribueix pels masos presents en tot el terme, tot i que l'orografia els distribueix principalment en tres franges: la franja nord (on hi ha Cal Xera, Cal Badia, la Martina i Cal Tonic), la vall del Llobregós (on destaquen Cal Ballester o Cal Bassols) i la franja sud (amb Cal Millàs, Cal Guinard i el Mas Magrà). Malgrat la profusió de masos, actualment molts resten deshabitats o bé compleixen funcions de segona residència. No obstant, molts d'ells continuen centrant les tasques d'explotació agropecuària de les seves finques.

4·2·3. Castellfollit de Riubregós i el seu entorn

El seu emplaçament en un punt de contacte entre comarques, com ja hem avançat, es correspon també amb un paper de node de comunicacions entre poblacions. Els municipis que envolten Castellfollit de Riubregós són (començant pel nord i seguint en el sentit de les agulles del rellotge) Torà (la Segarra), la Molsosa (Solsonès), Calonge de Segarra (Anoia), Pujalt (Anoia), Estaràs (la Segarra) i Ivorra (la Segarra).

El principal eix viari que travessa el terme és la carretera C-25, l'eix transversal, tot i que ho fa per l'extrem sud del terme i sense sortides directes ressenyables. L'eix veritablement essencial per a la població és la C-1412a (que uneix Ponts i Jorba), ja que la posa en contacte amb els altres municipis de la vall del Llobregós, amb els de l'Alta Segarra i amb els de la resta de la comarca de l'Anoia a través de la seva connexió amb l'autovia A-2. A més, es tracta d'una de les carreteres tradicionalment utilitzades per a fer el trajecte Barcelona-Andorra, el que hi aporta un cert flux de passavolants.

Fora de les carreteres descrites, la resta de comunicacions dins del terme i amb les poblacions del voltant (com Ivorra o Enfesta) es resol mitjançant una densa xarxa de camins locals, generalment ben pavimentats amb tot-ú i amb una amplada, traçat i nivell de manteniment que els fa perfectament transitables amb vehicles turisme. Per l'orografia del terme municipal la major part d'aquests camins ressegueixen les valls dels torrents de nord a sud, però estan ben connectats entre ells.

Mapa del terme de Castellfollit de Riubregós, amb ubicació del nucli i dels principals masos.

La condició de frontissa de Castellfollit de Riubregós entre (sobretot) les comarques de l'Anoia i la Segarra no implica una especial tendència a acudir als serveis d'una o altra capital. Es troba (per carretera) a 35 km tant d'Igualada com de Cervera. Per la seva proximitat (10 km), però

també per dinàmiques històriques, exerceix una influència superior Calaf. També cal esmentar la històrica relació amb la població de Torà (4,5 km).

Quant a mitjans de transport públics, el municipi només forma part de les línies d'autobús interurbà Ponts-Manresa i la Farga de Moles-Barcelona.

4.3. Origen i símbols de Castellfollit de Riubregós

4.3.1. Síntesi històrica

L'actual terme de Castellfollit de Riubregós, com ja hem posat de manifest, es troba en una zona de transició entre territoris; històricament, també ha complert aquesta funció de frontissa entre societats.

Les traces d'ocupació humana més antigues localitzades correspondrien al jaciment ibèric que hi ha a l'entorn de la torre del Raval. Si bé la ceràmica trobada en superfície no permet precisar la seva cronologia (es tracta d'àmfora i ceràmica comuna ibèrica), la ubicació al capdamunt d'aquest turó concorda amb les pautes d'ocupació del territori pròpies de la cultura ibèrica prèvia a la romanització. Des d'aquest lloc es controlava, sens dubte, el pas natural estratègic de la vall del Llobregós, en una zona a cavall de la influència dels pobles ibers dels ilergets, lacetans i cerssetans.

El jaciment arqueològic de Sant Pere de Magrà reflectiria una fase posterior, en la qual petites explotacions agropecuàries (anteriors al sistema de vil·les) s'integraven en una economia ja pautada pels romans. Els jaciments de Cal Quec II i Cal Quec I reflecteixen també aquesta transició econòmica i social, però amb una major perduració fins època imperial (especialment el darrer). El terme de Castellfollit de Riubregós es trobava probablement en l'òrbita del *Municipium Sigarrens* (actual Prats de Rei), i en un punt a mig camí entre aquest i Ileso (Guissona).

També podrien pertànyer a aquesta època les tombes de lloses que van ser destruïdes a les rodalies del Priorat de Santa Maria durant les obres de construcció de la carretera C-1412a. La destrucció esmentada i el desconeixement de materials associats, però, no permeten garantir aquesta atribució cronològica, ja que la tipologia de tombes en cista de lloses també va ser utilitzada en èpoques prehistòriques (especialment l'edat de bronze) i al llarg de l'antiguitat tardana i l'edat mitjana.

L'època medieval és, sens dubte, el moment a partir del qual podem parlar pròpiament de Castellfollit de Riubregós. El castell podria tenir origen en una fortificació andalusina (si bé no hi ha resultats arqueològics ni documentació escrita que ho confirmi), però va ser la conquesta d'aquest territori per part del comtat de Cerdanya al llarg del segle X el que va posar la llavor per al naixement del poble. No és fins a finals del segle X quan trobem

documentada l'existència de castell de Sant Esteve. Al llarg dels segles següents, aquesta denominació (amb diverses variants) va acompanyada pel topònim *Castro Follit* i per l'hidrònim *Rivo Meritabile* o *Rivolutoso*.

Per tant, almenys des d'inicis del segle XI (sinó abans), el castell ocupava ja la posició actual, dominant el pas entre la vall de l'Anoia i la del Llobregós (fonamental en un moment en el qual la Plana estava sota el control del Califat), així com sobre el camí de distribució de la sal de Cardona.

El poder del comtat de Cerdanya sobre la zona no s'exercia només mitjançant el castell (amb els Cervera, castlans seus, com a intermediaris), sinó que van voler compensar la manca d'un bisbat propi afavorint el sorgiment de monestirs. En aquest sentit cal llegir el paper que va jugar l'església de Santa Maria. Si bé ja existia l'any 1078, va ser reformada i consagrada de nou l'any 1082 com a parròquia. No obstant, l'any 1093 va ser cedida al monestir de Sant Benet de Bages, instal·lant-s'hi des de llavors una comunitat, fent de l'església (i els edificis annexats) un priorat.

Durant aquest segle XI, doncs, ja devia formar-se a redós del castell un primer nucli habitat. No obstant, l'impuls definitiu es devia donar posteriorment. Al segle XII, l'extinció de la nissaga dels comtes de Cerdanya va provocar que les seves possessions s'integressin al comtat de Barcelona. Ja al segle XIII, els comtes de Barcelona van establir com a castlans de Castellfollit als vescomtes de Cardona, que llavors ja dominaven el nord de l'actual comarca de l'Anoia. Finalment, amb el nomenament l'any 1375 d'Hug II de Cardona com a comte de Cardona, la família fa reforçar la seva presència a Castellfollit de Riubregós. D'aquest moment dataria l'ampliació del castell i la construcció de les tres torres que l'envolten. Aquesta refortificació del castell va anar probablement acompanyada de l'emmurallat de la població.

Els Cardona van mantenir el senyoriu de Castellfollit fins el segle XIX, si bé els seus drets jurisdiccionals van anar sent laminats amb la instauració de les vegueries. El poble s'anava consolidant demogràficament, i la seu parroquial (que antigament havia estat la capella del castell i posteriorment Santa Maria del Priorat) es va traslladar a mitjan segle XVIII al nucli urbà, amb la construcció de l'església de la Mare de Déu del Roser.

El pitjor conflicte que va patir la vila (amb el castell com a objectiu central) fou l'enfrontament l'any 1822 entre els absolutistes de la Regència d'Urgell (que s'havien fet forts a Castellfollit) i l'exèrcit liberal comandat pel general Espoz y Mina, que va atacar i destruir el castell.

Malgrat la destrucció ocasionada per aquella contesa, l'impacte més gran que va patir la població al segle XIX el va causar la fil·loxera. L'enfonsament de la vinya com a pilar de l'economia va fer que en 50 anys la població passés de fregar els 900 habitants a planar sobre els 400.

Malgrat els bons auspicis (infraestructures, escoles públiques) anunciaven per al segle XX la Mancomunitat i la República, la guerra civil estroncà la viabilitat de pobles com Castellfollit. Si bé el terme no va trobar-se estancat entre línies de front, l'avanç de l'exèrcit feixista va ser tan ràpida com cruenta al seu pas pel Llobregós.

4.3.2. Toponímia

Com hem indicat anteriorment, el topònim ha estat històricament relacionat amb el castell, de manera que és gràcies a la documentació que se'n conserva que tenim constància del nom del lloc. El document més antic, un jurament de fidelitat dels castlans de finals del segle X, esmenta el lloc de *Castro Follit*.

En un document del 1030 s'esmenta la dedicació patronímica del castell: *Sancti Stephany de Castro Follit*. L'any 1131, al testament de Ramon Berenguer III s'esmenta per primer cop una formula que inclou castell i hidrònim: *Castro Follit de Rivo Meritabile*, que l'any 1375, en un document expedit per Pere el Cerimoniós, esdevé *Castro Follit de Rivolutozo*.

Pel que fa a l'origen etimològic del nom, és òbvia la identificació del castell. Hi ha consens a relacionar el sufix -follit amb una posició encimbellada. Pel que fa al Riubregós (o Llobregós), hi ha disparitat d'opinions al respecte, de manera que filòlegs com Joan Coromines creuen que deriva de brag (sinònim de fang, donant l'etimologia riu fangós), si bé les formes antigues del nom fan pensar en un significat de riu cabalós. Per a aquesta i altres referències a la toponímia del terme, remetem a les obres de Joan Farell referenciades a l'apartat de Bibliografia.

Popularment, el topònim s'abreuja dient tan sols Castellfollit. El gentilici és castelfollitenc/a.

4.3.3. Escut

Mitjançant la resolució GAP/723/2008, de 3 de març, del Departament de Governació i Administracions Públiques (publicada al DOGC núm. 5092, del 17/03/2008) es va donar

conformitat a l'adopció de l'escut heràldic del municipi de Castellfollit de Riubregós. La descripció que hi queda reflectida és la següent:

Un escut caironat d'argent amb un castell de color porpra al centre, acompanyat a sota per dos faixes ondades de color atzur que representen el Llobregós, i sobre les ondes un card d'or de tres flors en representació dels Cardona i finalment per timbre una corona de poble.

Per tant, s'hi recullen els elements propis del mateix topònim del poble: el castell i el riu, juntament al referent històric als Cardona i a la seva condició de poble.

Escut de Castellfollit de Riubregós.

4.4. Estat legal de protecció dels béns culturals

La Llei 9/1993, del Patrimoni cultural català, estableix els diferents nivells de protecció assignables als béns culturals. Aquells que gaudeixen de la màxima protecció són denominats béns cultural d'interès nacional (d'ara endavant BCIN). En el cas de Castellfollit de Riubregós, n'hi ha tres:

- Priorat de Santa Maria, amb el número de registre R.I.-51-4472 registre estatal) o 90-MH (registre de BCIN de la Generalitat). La data de disposició de la seva declaració és del 18/02/1981, i la seva publicació al BOE, del 26/5/1981. Cal fer notar que aquesta declaració tan "primerenca" (que precedeix a l'aprovació de la Llei 16/1985 del Patrimoni històric espanyol) es deu a l'antecedent republicà: el 29/11/1935 es decretava la inclusió de l'església de Santa Maria dins el Registre del Patrimoni històric, artístic i científic de Catalunya (BOGC del 5/12/1935).
- Castell de Castellfollit, amb el número de registre R.I.-51-5361 o 654-MH.
- Torre del Ballester, amb el número de registre R.I.-51-5362 o 655-MH.

Aquestes dues declaracions són fruit de la disposició addicional primera de la Llei 9/1993, que acceptava com a BCIN els béns considerats BIC (bien de interès cultural) de la Llei 16/1985. Al seu torn, la llei del 1985 estipulava en la seva disposició addicional primera que consideraria BIC tots els béns declarats amb anterioritat com a històrico-artístics o inclosos a l'Inventari del patrimoni arqueològic i artístic d'Espanya. Per tant, la norma que rau en la declaració del Castell de Castellfollit de Riubregós i de la Torre del Ballester és el decret de 22/04/1949 de Protecció dels castells espanyols (BOE 5/05/1949).

Més enllà dels fonaments jurídics de la declaració, cal fer esment de cert desgavell en la protecció del castell: si bé la Torre del Ballester compta amb número de registre propi, la Torre del Raval està descrita i inclosa dins el registre del Castell de Castellfollit. Per contra, la Torre del Cap Xic, també integrant del conjunt defensiu de la vila, no té cap tipus de protecció.

El problema habitual de la protecció legal dels castells és que, tractant-se d'una declaració genèrica, no hi ha un expedient específic que aprovi i publiqui els límits als quals és aplicable la protecció. De manera funcional (tot i que sense efecte legal real), s'acostuma a identificar el

límit del BCIN amb el límit definit per al bé a l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya de la Direcció General d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni.

El següent nivell de protecció que fixa la llei 9/1993 és el de bé cultural d'interès local (BCIL), reservat a aquells béns immobles que no reuneixen els valors propis del BCIN.

Castellfollit de Riubregós no compta amb cap bé catalogat com a BCIL en exercici del dret (indirecte, ja que al tenir menys de 5000 habitants ha de ser el Ple del Consell Comarcal qui ho aprovi) que li reserva la Llei 9/1993. Tampoc no en té cap com a resultat de l'aplicació del punt 1 de la disposició addicional primera, ja que el planejament urbanístic de Castellfollit de Riubregós és de l'any 2000 (per tant, posterior a la Llei).

El planejament urbanístic de Castellfollit de Riubregós s'articula en base a les Normes subsidiàries de planejament de tipus a i tipus b aprovades definitivament el 15/02/2000 (i publicades el 18/02/2000). L'article 71.1 de la Llei d'urbanisme (text refós amb les modificacions introduïdes per la Llei 3/2012) exigeix que *“Per aconseguir l'efectivitat de les mesures urbanístiques de protecció de monuments, edificis, jardins, paisatges o béns culturals, les administracions competents han d'incloure en un catàleg els béns que calgui protegir. Els catàlegs, juntament amb les normes específiques, i d'acord amb les categories establertes per la legislació sectorial aplicable, són part integrant de la documentació imperativa del pla urbanístic corresponent.”*.

L'article 75 del Decret 305/2006, del reglament d'urbanisme, concreta sobre el catàleg de béns protegits que: *“75.1 El catàleg de béns protegits del pla d'ordenació urbanística municipal determina els béns immobles, singulars o de conjunt, que són objecte de protecció per raó de llurs valors arquitectònics, arqueològics, geològics o, en general, culturals, d'acord amb el què estableix l'article 95 d'aquest Reglament. 75.2 Si el pla d'ordenació urbanística municipal preveu expressament la formulació d'un pla especial urbanístic de protecció del patrimoni arquitectònic o cultural, el catàleg es pot limitar a enumerar i identificar els béns immobles que són objecte de protecció, sens perjudici de l'ampliació del catàleg que es pugui produir amb motiu de la formulació i aprovació de l'indicat pla especial..”*.

En el cas de les Normes Subsidiàries de Castellfollit de Riubregós, s'acull a la possibilitat que ofereix l'article 75.2, recollint a l'article 92 una enumeració dels béns culturals (que descansa sobre les fotocòpies de les fitxes de l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya i de l'Inventari del Patrimoni Arqueològic de la Direcció General d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni annexades). Als articles 91, 93 i 94 comprometen a l'Ajuntament a elaborar un Pla

Especial de Protecció del Patrimoni, que en el moment de la consulta (mitjançant el Registre del Patrimoni Urbanístic de Catalunya) no consta que hagi estat redactat i aprovat.

Aquest precatàleg de béns a protegir està integrat pels següents elements:

- Església del Roser
- Casa a la Plaça Major (Cal Botines)
- Conjunt de la Plaça Major
- Casal Parroquial
- Cal Litet
- Conjunt a la plaça de l'Ajuntament nou
- El Castell i la torre albarrana (del Raval) i la torre del Ballester. S'hi indica que són BCIN.
- Església de Santa Maria del Priorat (BCIN)
- Priorat
- Antiga fàbrica de ciment (U.M.S.A.)
- Cal Sec o Cal Xera
- Cal Badia
- Ca la Martina
- Cal Barquet
- Millars
- Cal Bassols
- Ermita de Sant Pere de Magrà

30

Cal fer notar que no s'hi va incloure (contravenint el que expressa la Llei d'Urbanisme) la Capella dels Sants Metges, Cal Guinard, Cal Quec, el Molí del Priorat i la Creu de Terme, també inclosos en l'inventari del patrimoni arquitectònic.

Així mateix, el llisten els següents jaciments arqueològics:

- Millars (erròniament, doncs es tracta de patrimoni arquitectònic)
- Cal Quec I
- Cal Quec II
- Sant Pere de Magrà
- El Castell

En aquest cas, hi trobem a faltar el jaciment del Camí de la Terrissa, inclòs a l'inventari del patrimoni arqueològic.

Tots aquests elements precatologats apareixen indicats a la cartografia de les Normes subsidiàries. No obstant, hi són referenciats com a un punt, i no com a un polígon que en delimiti la superfície a protegir, el que resta eficàcia a l'instrument.

En l'àmbit del patrimoni natural, hi ha una franja que travessa d'est a oest la part central del terme de Castellfollit de Riubregós que forma part del PEIN Valls del Sió-Llobregós.

Quant al patrimoni moble o immaterial, no hi ha cap bé cultural de Castellfollit de Riubregós catalogat.

4.5. Equipaments patrimonials

Castellfollit de Riubregós només compta amb l'arxiu municipal com a equipament patrimonial. S'hi conserven els fons documentals generats per les diferents administracions municipals des de 1845 fins a l'actualitat. A més, hi ha el fons del Jutjat de pau, de la Cambra Agrària, el de l'Agrupació de defensa forestal, el de la FET i de les JONS, i el fons particular de secretaris (Millán i Almicar Rodríguez).

Quant a museus, existeix una col·lecció privada d'eines de la pagesia, mobiliari i agençament domèstic tradicional i elements religiosos, que no està registrada oficialment com a museu.

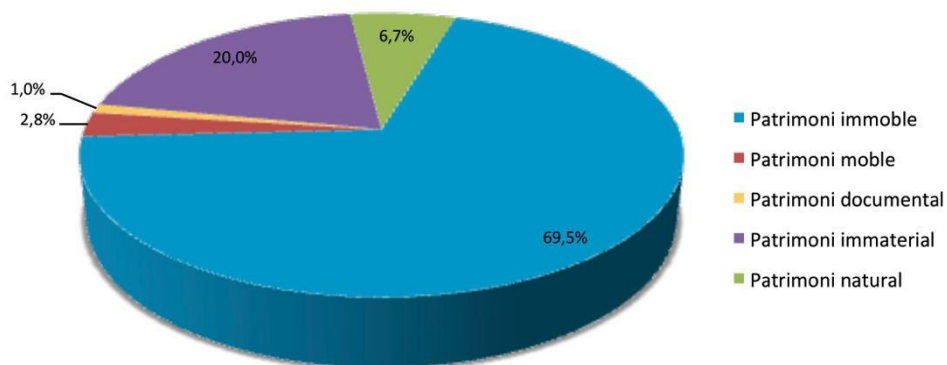
5. Diagnosi

En total, s'han fitxat 105 elements del patrimoni cultural i natural del municipi de Castellfollit de Riubregós. En la següent taula es poden observar les dades absolutes i els percentatges tant per àmbits com per tipologies:

33

ÀMBIT	TIPOLOGIA	Nº elements	% (dins àmbit)	% (del total)
PATRIMONI IMMOBLE	1.1 Edificis	21	28,8%	20,0%
	1.2 Conjunts arquitectònics	16	22,0%	15,2%
	1.3 Elements arquitectònics	16	22,0%	15,2%
	1.4 Jaciments arqueològics	15	20,2%	14,3%
	1.5 Obra civil	5	7,0%	4,8%
	TOTAL PATRIMONI IMMOBLE	73	100,0%	69,5%
PATRIMONI MOBLE	2.1 Elements urbans	1	33,3%	1,0%
	2.2 Objectes	2	66,7%	1,8%
	2.3 Col·leccions	0		
	TOTAL PATRIMONI MOBLE	3	100,0%	2,8%
PATRIMONI DOCUMENTAL	3.1 Fons d'imatges	0		
	3.2 Fons documentals	1	100,0%	1,0%
	3.3 Fons bibliogràfics	0		
	TOTAL PATRIMONI DOCUMENTAL	1	100,0%	1,0%
PATRIMONI IMMATERIAL	4.1 Manifestacions festives	6	28,6%	5,7%
	4.2 Tècniques artesanals	0		
	4.3 Tradició oral	4	19,0%	3,8%
	4.4 Música i dansa	8	38,1%	7,6%
	4.5 Costumari	3	14,3%	2,9%
	TOTAL PATRIMONI IMMATERIAL	21	100,0%	20,0%
PATRIMONI NATURAL	5.1 Zones d'interès	6	85,7%	5,7%
	5.2 Espècimens botànics	1	14,3%	1,0%
	TOTAL PATRIMONI NATURAL	7	100,0%	6,7%
NOMBRE TOTAL D'ELEMENTS FITXATS		105		100,0%

Percentatges per àmbits

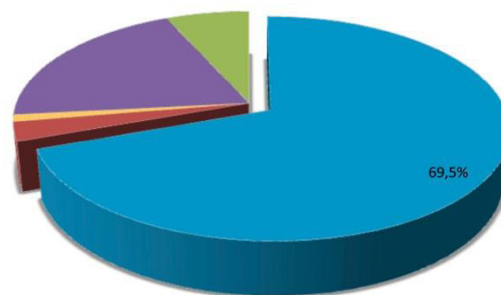
En destaquen, per la quantitat de fitxes, els elements corresponents a l'àmbit del patrimoni immoble, dins el qual és especialment nombrós el patrimoni destinat a ús residencial, és a dir, els edificis i els conjunts arquitectònics (ja estiguin habitats o abandonats). També hi ha, però, un bon nombre d'elements arquitectònics i jaciments arqueològics fixats.

És interessant remarcar que el segon àmbit més nombrós, tot i que a força distància, sigui el de patrimoni immaterial. Aquí pren rellevància la catalogació d'elements pertanyents a un patrimoni intangible que, en molts casos (les moixerangues, llegendes, goigs religiosos i alguns jocs) és desconegut per la població actual i, per tant, corre el risc de perdre's en l'oblit quan es deixi de transmetre oralment.

5.1. Patrimoni immoble

En la selecció dels elements fixats de patrimoni immoble, s'ha partit bàsicament del Precatàleg de les Normes Subsidiàries i del catàleg de masies. També s'han consultat els corresponents arxius i inventaris citats en l'apartat de metodologia, especialment l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat, l'Inventari del Patrimoni Arqueològic de la Generalitat i

l'Inventari del Patrimoni Industrial de Catalunya del Museu Nacional de la Ciència i la Tècnica.

En aquesta recerca ha estat de molta utilitat la consulta de la monografia de Joan Farell sobre el municipi de Castellfollit (FARELL, 1994), ja que ens ha permès ampliar el nombre d'elements a fixar, així com també dotar de contingut històric alguns dels elements, més enllà de l'estricta descripció tipològica.

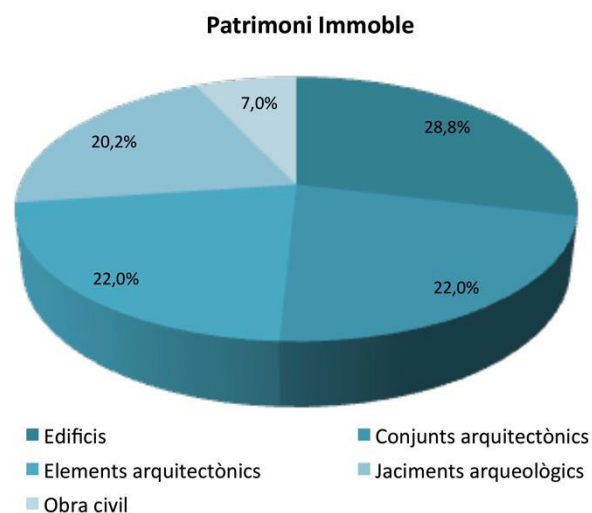
Aquests llistats preexistents s'han confrontat amb el treball de camp, incorporant o descartant elements segons les característiques de cada element.

Com hem dit anteriorment, en el cas del municipi de Castellfollit de Riubregós, el patrimoni immoble representa una gran majoria dels elements fixats, en concret un 69,5%. Per tant, creiem que cal fer un anàlisi més detallat per aprofundir en els elements més destacats, alhora que ens permeti arribar a conclusions més àmplies sobre el patrimoni immoble del municipi.

A l'hora de presentar i analitzar els resultats de la recerca, dins l'àmbit de patrimoni immoble hem establert cinc tipologies:

- Edificis. Es tracta d'edificis singulars amb valor monumental, artístic, històric, etnològic, identitari o simbòlic, ja sigui d'ús social, religiós, industrial, militar, etc.
- Conjunts arquitectònics. Diversos edificis que formen un conjunt o estructures complexes composades per diversos elements construïts.
- Elements arquitectònics. Poden ser elements rellevants d'un edifici: parts singulars d'edificis, elements d'origen arquitectònic que ja no formen part de cap edifici; o estructures arquitectòniques de menor entitat, de caire rural i popular.
- Jaciments arqueològics. Jaciments arqueològics de qualsevol tipus i cronologia. Inclou estructures en estat de ruïna.
- Obra civil. Obres d'enginyeria de caràcter públic o comunal.

Percentualment, destaca la tipologia d'edificis, amb un 28'8%. En segon lloc, trobem les tipologies de conjunts arquitectònics i d'elements arquitectònics, igualades amb un 22%, i seguides per la tipologia de jaciments arqueològics, amb un 20,2%. Finalment, la tipologia d'obra civil és la que té menor representació, amb un 7%.

A continuació exposarem les característiques principals de cada tipologia, tot i que en el cas del municipi que ens ocupa, hem cregut convenient englobar dues de les tipologies (edificis i conjunts arquitectònics) a l'hora de fer l'anàlisi d'aquests elements patrimonials. La raó per la qual preferim analitzar les dues tipologies conjuntament té a veure amb el fet que moltes de les masies disperses arreu del territori del municipi presenten diferents edificis annexes i, per tant, s'han catalogat com a conjunts arquitectònics. No obstant, creiem que cal diferenciar-les dels conjunts formats per varis edificis que, per sí mateixos, tenen una entitat individual, com serien el cas de la Plaça Major (*fitxa 3*), el Nucli antic (*fitxa 4*), el conjunt de la Plaça de l'Ajuntament (*fitxa 11*) i el Barri del Raval (*fitxa 15*).

Destinarem el primer apartat, doncs, a aquestes quatre fitxes, ja que són bàsiques per conèixer

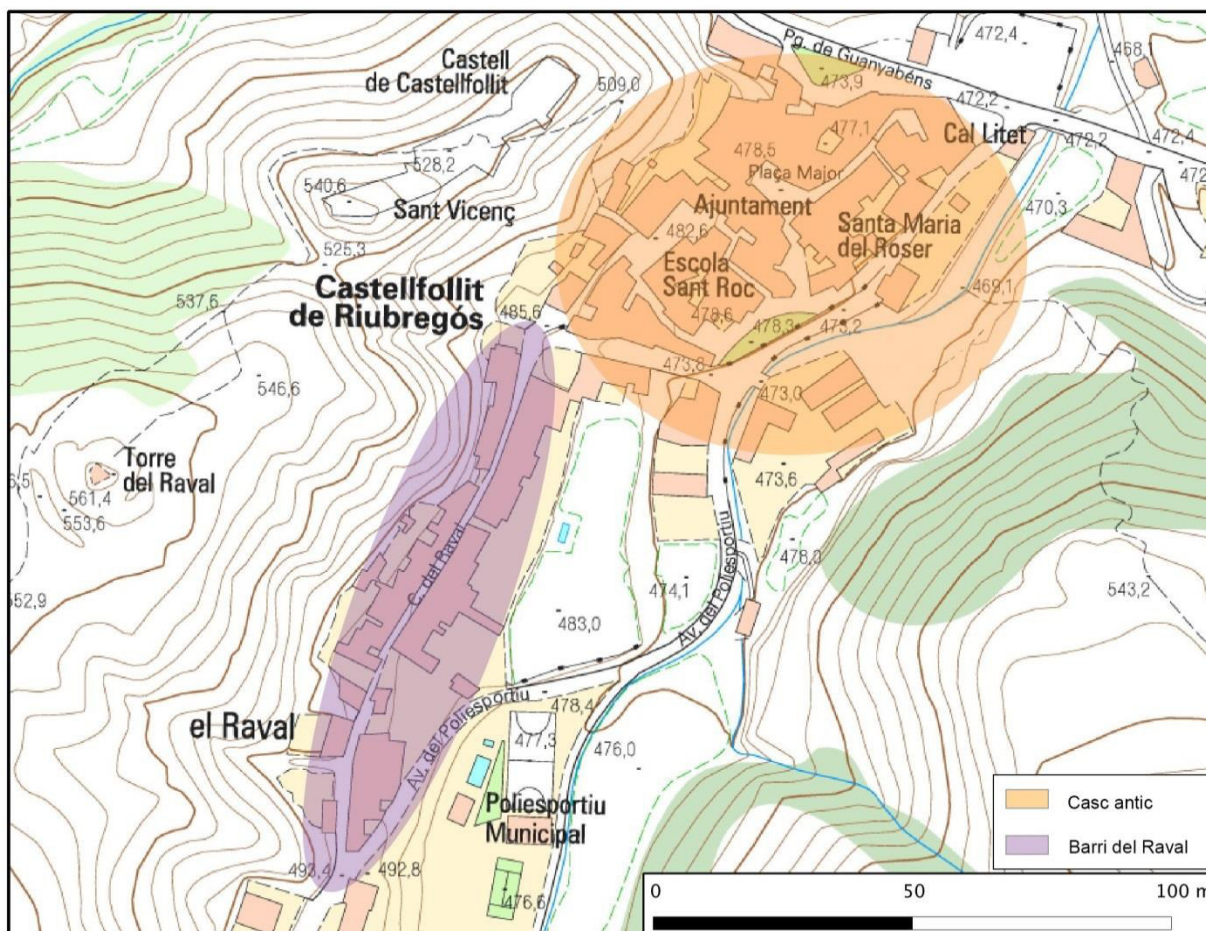
l'urbanisme del nucli antic de la població, així com també la seva evolució històrica.

5.1.1. El nucli urbà de Castellfollit

L'actual nucli antic de Castellfollit de Riubregós (*fitxa 4*) no es diferencia molt de l'entramat urbà del que havia estat l'antiga vila closa, la qual es trobava dins un recinte emmurallat.

De la muralla no se'n conserven vestigis a simple vista, ja que els pocs que quedaven foren destruïts a finals del s. XX. Tot i així, es coneix que tenia cinc portals: el de Soldevila, el de Capdevila, el Portal d'en Tàcies, el del carrer Hospital i el Portal del Magrà. A més, la fisonomia de la vila permet intuir el traçat de la muralla, que comença a baix, a la carretera, arrancant de la guixera del castell, i segueix cap a l'indret on actualment hi ha l'edifici del restaurant La Torre, on gira seguint el mateix camí reial de Cervera. A partir d'aquí, els murs de les cases s'assentaven sobre un rengle de boteres amb les quals es compensava el desnivell que hi havia entre carrers i cases i l'esmentat camí fins a l'indret del portal del Magrà. Després d'aquest portal, un nou rengle de boteres sostenia el mur de la vila a l'indret conegut com La Muralla, fins a la part baixa del carrer Hospital. El mur de la vila arribava al portal de Capsavila i per l'altre costat continuava fins a les guixeres del castell, on encara es veuen les restes d'un parell de boteres. És interessant remarcar que fins inicis del s. XIX, les cases dels carrers Hospital i Escorrals utilitzaven la muralla com a mur posterior dels edificis.

El nucli antic, de fesomia allargassada, s'estructurava a l'entorn de dues places: la Plaça Major, centre neuràlgic de la vila i on hi havia l'antiga església, i la plaça de Sant Joan, a l'est de la població.

Plànol de Castellfollit de Riubregós amb la situació del nucli antic i el barri del Raval.

De la Plaça Major (*fitxa 3*) destaquen les porxades situades sota les façanes de les bandes nord i sud, i és on es troba l'actual edifici de l'Església del Roser, davant per davant d'on hi havia el temple primitiu, actualment inexistent, també dedicat a la Mare de Déu del Roser.

També tenen interès arquitectònic alguns dels carrers que conformen el casc antic, ja sigui perquè estan coberts amb voltes, entre ells la Volta de Cal Sitges i la Volta del Tresona, o perquè són passatges coberts, com l'anomenat carrer de Sant Vicenç.

Carrer de Sant Vicenç.

A la plaça Sant Joan i al Carrer Major, on hi ha l'actual edifici de l'Ajuntament, s'hi troben un conjunt d'edificis remarcables (*fitxa 11*). Aquests segurament han patit varies reformes al llarg dels segles, tal i com mostra la inscripció de la façana d'una de les cases, amb la data 1864. Del conjunt de cases destaca la façana d'un edifici situat a llevant de la plaça, construïda recentment, amb la cara exterior de pedra vista i rematada amb merlets a la part superior. Un detall rellevant del conjunt és la porta de fusta d'un dels immobles, decorada amb baix relleu representant motius vegetals. També forma part del conjunt l'edifici de Cal Benet (*fitxa 13*), situat a ponent de la Plaça, amb un rellotge de sol a la façana.

A la monografia sobre Castellfolit de Riubregós (FARELL, 1994) s'apunta la possible existència d'un call jueu, que quedaria reduït a un grup de cases comprès entre el Carreró, la part baixa del carrer Major i la placeta darrera del Portal de Soldevila, on actualment hi ha la Cal Litet (*fitxa 8*) i el restaurant de La Torre.

Extramurs, hi havia el barri del Raval (*fitxa 15*), que és actualment el barri que comença a l'indret de la rasa del Castell, enfront d'on antigament hi havia el portal de la Muralla anomenat de Capdevila. El carrer que el vertebrava es troba al sud-oest de la població, i s'estén al llarg d'uns 215 metres, a banda i banda del vell camí de Cervera.

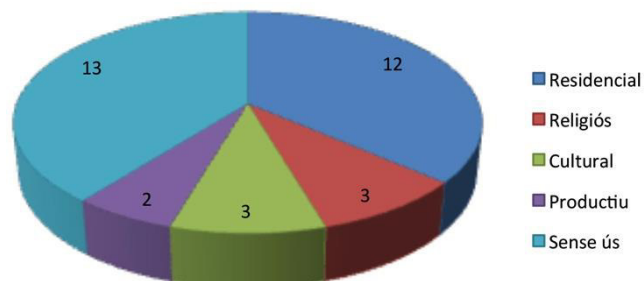
Barri del Raval vist des del Castell.

5.1.2. Edificis i conjunts arquitectònics

Dins aquest grup s'han inventariat 21 edificis i 12 conjunts arquitectònics (sense comptar els

quatre elements esmentats anteriorment). En total són 33 béns immobles, els quals podem separar en 6 grups en funció del seu ús, com s'observa en el gràfic següent:

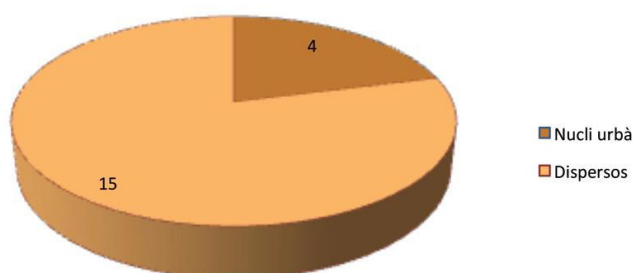
Usos actuals dels edificis i conjunts arquitectònics

40

La primera conclusió que s'extreu del gràfic és que predominen els immobles amb ús residencial i sense ús (actualment). D'aquests darrers, però, la majoria havien estat habitats i s'han anat abandonant al llarg dels anys, i per tant el conjunt de béns residencials (en ús i abandonats) suma un total de 19.

Usos dels edificis i conjunts arquitectònics amb ús residencial (originàriament)

D'aquests, només 4 es troben al nucli urbà de Castellfollit, mentre que la resta es troben dispersos arreu del territori, com s'observa al següent gràfic:

questa dada és força interessant, ja que és representativa de la distribució del poblament del municipi fins a inicis del s. XX, quan moltes de les masies estaven encara habitades. Cal tenir en compte, però, que aquí només s'inclouen els immobles amb interès patrimonial, i per tant es tracta de dades estadístiques, més que no pas reals del conjunt de la població.

Tot i així, aquest patró d'assentament ha anat canviant arran de l'abandonament de les masies com a lloc d'hàbitat. Aquest ha estat progressiu, tal i com mostren les dades extretes de la monografia de J. Farell (FARELL, 1994):

L'any 1889 hi havia un total de 33 masies habitades, entre les quals hi ha Cal Badia (*fitxa 26*), Cal Xera (*fitxa 93*), Cal Rafel (*fitxa 47*), La Martina (*fitxa 50*), Cal Bassols (*fitxa 30*), Cal Carrasquet (*fitxa 53*), Cal Millàs (*fitxa 32*), Cal Quec (*fitxa 33*), Cal Guinard (*fitxa 31*), Cal Barquets (*fitxa 28*) i Mas Magrà (*fitxa 59*). Un segle més tard, l'any 1985, només n'hi ha 11

(entre aquestes Cal Millàs, Cal Quec, Cal Guinard, Cal Barquets, la Martina, Cal Badia i Cal Xera), i actualment aquest nombre encara s'ha vist més reduït.

Per tant, podem dir que històricament el municipi de Castellfollit s'ha caracteritzat per tenir un nucli urbà relativament petit, d'origen medieval, i un poblament dispers vinculat a l'economia agrícola i ramadera, de llarga tradició.

A continuació voldríem detallar alguns d'aquests immobles que, pel seu interès artístic, històric o cultural, són els més destacats del municipi de Castellfollit de Riubregós.

En primer lloc farem esment a les construccions ubicades dins el nucli urbà de Castellfollit, i seguidament ens referirem als edificis dispersos arreu del municipi.

Edificis dins el nucli urbà

S'ha inventariat un total de 5 béns immobles, tots amb ús residencial excepte l'Església de la Mare de Déu de Roser (*fitxa 7*), òbviament amb ús religiós.

L'Església de la Mare de Déu de Roser, consagrada l'any 1945, substituï l'antiga església parroquial de la població, la Capella del Roser (*fitxa 6*), ja que aquesta fou cremada l'any 1936, en el marc de la Guerra Civil Espanyola. L'actual església de Castellfollit és obra de Cèsar Martinell i Bonet de Valls, que construí un temple de planta rectangular, amb una nau principal acompanyada de capelles laterals i d'una capçalera poligonal. A l'angle sud-est de la capçalera s'hi erigeix el campanar, una construcció recent (es va acabar l'any 1995), de planta gairebé quadrada i un segon cos octagonal amb la cel·la oberta per quatre finestrals emmarcats per dovelles i carreus ben escairats fent arc de mig punt, un a cada cara alterna. Està coronat per una cornisa motllurada i una agulla piramidal vuitavada amb una lleugera inflexió a la base i un petit pinacle de bola al capdamunt.

Església de la Mare de Déu del Roser.

De la resta d'edificis, en destacarem dos pel seu interès arquitectònic: Cal Botines i Cal Litet.

Cal Botines (*fitxa 5*) és un edifici d'estil noucentista situat a la cantonada entre la Plaça Major i el Carrer Verge del Roser. L'immoble consta de dues plantes, i l'element més rellevant és la façana, decorada amb petites rajoles de ceràmica de color amb motius florals distribuïdes a les cantonades de les finestres i al llarg del marc del mur. A nivell arquitectònic, destaca l'acabat superior del mur, amb frontó circular de mig punt sota el qual hi ha un petit rosetó de pedra. Sobre la porta d'entrada hi ha una inscripció emmarcada amb l'any de construcció de l'edifici, 1935.

Cal Botines

Força diferent és l'arquitectura de Cal Litet (*fitxa 8*), casa rural típica de l'obra popular catalana de mitjans del s. XX. L'edifici consta de tres plantes, amb dues cares exteriors. La sobrietat de l'edifici, amb absència total de decoració, fa que l'element més remarcable sigui la seva portalada, flanquejada per carreus de pedra ben escairats i formada per un arc de mig punt. A la dovella central de l'arc ressalta un medalló de pedra on hi figura la data de construcció de la casa, 1949. També cal destacar l'existència d'una capelleta dedicada a la Mare de Déu del Roser, feta amb majòlica i integrada dins el mur de façana.

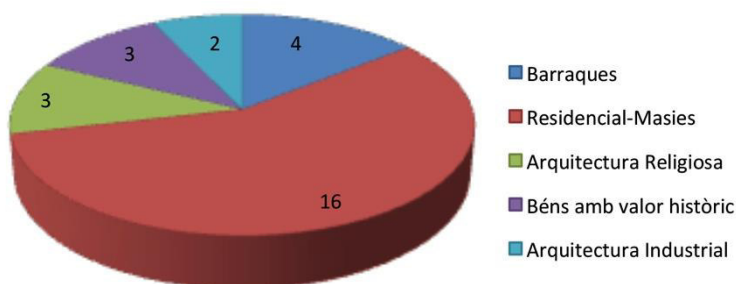

Vista general de cal Litet i detall de la façana.

Edificis fora del nucli urbà

Hem agrupat els edificis ubicats fora del nucli urbà segons el seu ús. Tal i com s'observa en el següent gràfic, els usos estan força diversificats, tot i que predominen àmpliament els d'ús residencial, és a dir, les masies:

Tipus d'edificis fora del nucli urbà segons el seu ús

A continuació descriurem els edificis catalogats fora del nucli urbà segons aquesta classificació:

a) Barraques

S'han inventariat quatre barraques al terme de Castellfollit. D'aquestes, tres són construccions excavades en el terreny de guixos, aprofitant el tall vertical en el mateix causat per l'erosió natural. En concret, són: la Barraca del Magrà del Bep (*fitxa 58*), la Barraca de l'Hort d'en Sitges (*fitxa 55*) i la Barraca de la Rasa del Titó (*fitxa 52*). Es tracta de construccions peculiars, ja que aprofiten la facilitat d'excavar el terreny geològic per construir-hi una mena de refugi. D'aquesta manera, l'ús d'aquestes barraques s'ha d'entendre en consonància amb l'activitat agrícola al lloc, servint com a aixopluc i magatzem d'eines per als pagesos.

Barraca del Magrà del Bep.

L'altra barraca catalogada és la Barraca d'en Puig Orriols (*fitxa 45*), i en aquest cas el seu interès no és la seva estructura, sinó que s'ha identificat com l'indret des d'on es relata la destrucció que va patir el poble de Castellfollit l'any 1822 en el marc d'una ofensiva durant el període del Trienni Liberal.

b) L'arquitectura popular de les masies

Com hem vist al gràfic anterior, les masies i cases de pagès són els edificis predominants fora del nucli urbà de Castellfollit, circumstància que reflecteix un patró de poblament disseminat arreu del territori.

Moltes de les masies apareixen esmentades a les capbreuacions del duc de Cardona de l'any 1790, com Cal Barquets, Cal Millàs (antigament conegut com Mas de Coletes), Mas Magrà i la Martina, i també a les capbreuacions al Priorat de Santa Maria (1726-1744), com el Mas Vendrell de la Serra (*fitxa 92*). No obstant, la presència d'alguns topònims en documents molt més antics ens fa pensar en un origen molt anterior d'aquests masos. Aquest és el cas de Cal Bassols, ja que el topònim *Bezols* surt esmentat en l'acta de consagració de l'església del Priorat de Santa Maria de l'any 1082 (FARELL, 1994).

La distribució d'aquest poblament en masies, cases de pagès i masoveria és un reflex de la seva dedicació agropecuària i es manifesta en una arquitectura popular, simple, de llarga tradició i sense gaires floritures que anirà evolucionant amb el pas del temps i transformant segons les necessitats de cada moment.

Algunes d'aquestes construccions segueixen l'estructura clàssica de masia, de tres alçades amb planta baixa, pis i golfes. La planta baixa estaria dedicada al bestiar i tasques de producció i emmagatzematge d'eines i aliments, mentre que a la planta del primer pis, la sala noble o de presentació distribueix la resta d'estances, i té la llargada i amplada del cos central. S'ha detectat el manteniment d'aquesta estructura en diverses masies, com Cal Millàs (*fitxa 32*), Cal Barquets (*fitxa 28*), Cal Bassols (*fitxa 30*) o Cal Tiquet (*fitxa 36*).

D'altres que segurament mantenien aquesta estructura s'han transformat de manera que no es pot reconèixer, com Cal Guinard (*fitxa 31*) o Cal Quec (*fitxa 33*).

D'entre les masies inventariades, en destacarem dues que creiem que tenen rellevància pel seu interès històric: Cal Bassols i Cal Badia.

La casa pairal coneguda com Cal Bassols o Cal Marquès (*fitxa 30*) està formada per un conjunt de 5 edificacions, algunes d'habitatge i d'altres auxiliars, així com un molí i una gran bassa.

Vista general de Cal Bassols.

El seu origen sembla que es remunta al s. XI, ja que com hem esmentat anteriorment, el topònim *Bezols* apareix per primer cop a la documentació escrita l'any 1082. Posteriorment, l'any 1790, també apareix un document en el qual es diu que el mas de Bassols anteriorment s'anomenava *Savila*. Sabem que al s. XIX la casa pertanyia a la família de Borja de Riquer (carlí pertanyent a la nissaga dels Riquer de Castellfollit), ja que durant la primera Guerra Carlina el fill de Francesc demanà permís per traslladar-se a Bassols, on apareix l'any 1838 a càrrec dels afers familiars. Pocs anys després, el 17 de juliol de 1860, Martí de Riquer, marquès de Benavent i senyor de Castellfollit, fa saber al governador de la diòcesi de Solsona la construcció, a la seva finca de Bassols, d'una capella dedicada a la Mare de Déu de Montserrat.

A nivell arquitectònic, actualment les dues cases residencials han estat molt reformades, la qual cosa fa molt difícil de reconèixer-hi la forma primitiva. El mas principal és un edifici de planta quadrangular, de tres plantes sense comptar la planta baixa, amb coberta de doble vessant. La

Edifici principal de Cal Bassols.

capella consagrada a la Mare de Déu de Montserrat es troba adossada a la banda nord de la casa residencial. El temple que es conserva actualment, és un edifici de planta rectangular, amb coberta d'una sola vessant i campanar d'espadanya. La porta d'entrada, amb arc de mig punt, es troba a la façana oest, i a sobre d'aquesta hi ha una petita rosassa.

L'altra masia que volem destacar és Cal Badia (*fitxa 46*). Està formada per diversos edificis, alguns dels quals són d'època moderna (daten del segle XVIII) i d'altres, afegitons.

Vista general de Cal Badia.

L'edifici principal presenta planta baixa i dos pisos, i té el seu origen a l'any 1766, com consta inscrit a la llinda de la porta, mentre que l'altre edifici de la masia, que es troba uns metres a l'oest, data almenys de 1789, data que consta inscrita al brocal d'un cup que conté. Aquest consta de dues parts diferenciades: una torre de planta quadrada i un cos a migdia que, a priori, s'hi annexa. La torre conserva una alçada de planta baixa i dos pisos, amb parets d'uns 70 cm de gruix fetes amb un aparell regular de carreus de pedra ben treballada. Les úniques obertures que s'hi observen són espitlleres. El cos annexat a migdia de la torre disposa de diverses estances, construïdes amb un aparell més irregular de pedra lligada amb morter. La coberta se sostenia sobre arcs torans apuntats, i s'hi conserva el cup ja esmentat i unes escales d'accés a la torre. El conjunt tanca al sud amb una construcció en pedra atalussada, amb una funció clarament defensiva.

Torre i arcs apuntats de Cal Badia.

A falta d'un estudi exhaustiu, sembla que l'origen d'aquest edifici seria una construcció medieval que aniria des de la torre fins el talús, i que al segle XVIII va ser modificat per a fer-hi el mas.

També volem fer referència en aquest apartat, pel seu caràcter agropecuari, al Molí del Priorat (*fitxa 68*), també anomenat Molí de Cal Balaga. Es tracta d'un molí fariner situat al final de la Séquia de Santa Maria, l'existència del qual esta documentada almenys des del segle XIV.

Actualment es conserva l'estructura de l'edifici, de planta quadrangular, alçada amb blocs pedra ben desbastats i amb poc morter, malgrat que en algunes parts conserva l'arrebossat. El seu estat de conservació és ruïnós, tot i que els murs Sud i Est mantenen un alçat de planta baixa i primer i segon pisos. Just en aquell angle, el SE, hi ha la bassa que recollia l'aigua de la Séquia de Santa Maria, connectada amb els cacaus. Al soterrani es conserva la volta ogival plena de runa.

Restes de l'edifici del Molí del Priorat.

c) L'arquitectura religiosa

Els edificis religiosos més antics del municipi no es troben al nucli urbà de Castellfollit ja que, com hem dit anteriorment, l'antiga església de la població fou cremada durant la Guerra Civil Espanyola.

La resta de construccions de caire religiós, doncs, es troben disperses arreu del municipi. Entre aquestes trobem les capelles dels Sants Metges i Sant Pere de Magrà.

De la capella dels Sants Metges (*fitxa 37*), dedicada a Sant Cosme i Sant Damià, es tenen notícies històriques des de 1479, i és possible que correspongui a la capella de *Sant Pere i Sant Esteve de Mafrà*, mencionada l'any 1196 com a depenent del monestir del Priorat de Santa Maria. Es tracta d'una capella de planta rectangular, orientada NE-SE amb el portal encarat al NE. Tot i que ha estat recentment restaurada, en destaca el portal del temple, de punt rodó, adovellat, sobre el qual hi ha un rosetó de dibuix gòtic, on s'hi conserven restes de policromia.

La capella de Sant Pere de Magrà (*fitxa 61*) es creu que fou construïda l'any 1632 (FARELL, 1994), i correspon a un petit temple de nau única, rectangular, amb porta axial situada al sud. Posteriorment ha patit diverses reformes, com s'observa a la clau de volta de la porta, on hi ha

D'esquerra a dreta, capella dels Sants Metges i capella de Sant Pere de Magrà.

les claus que simbolitzen el patró en relleu, i la inscripció "AÑO 1804".

Un cas que mereix especial atenció, però, és el del Priorat de Santa Maria (*fitxa 60*). Es tracta d'un conjunt format per l'església de Santa Maria i el priorat on residia la comunitat que en tenia cura.

L'església, ja esmentada l'any 1078, fou reedificada poc després, i consagrada de nou el 1082 per Bernat Guillem, bisbe d'Urgell, amb l'assistència de Dalmau, senyor del lloc, i de Folch, ardiaca i més tard vescomte de Cardona i bisbe de Barcelona. El 1093 fou cedida al monestir

de Sant Benet de Bages per tal que hi fundés un priorat. Per això, des del segle XII es denominà Santa Maria del Priorat. El priorat va decaure a principis del segle XV, i a partir del 1593 passà a dependre (junt amb Sant Benet de Bages) del monestir de Montserrat, fins a la seva exclaustació definitiva el 1835.

Conjunt de Santa Maria del Priorat.

L'església originària, d'estil romànic, és de planta de creu llatina, amb nau única coberta amb volta de canó apuntat. El presbiteri és de planta quadrada, i exteriorment està decorat amb arcuacions i bandes llombardes sota un fris de dents de serra. Flanquejant-lo, hi havia inicialment dues absidioles, però aquesta part és la que ha estat més modificada al llarg del temps: al costat nord del presbiteri s'hi va afegir una capella gòtica, coberta amb volta de creueria; al costat sud, s'hi va afegir una sagristia (enderrocada durant les tasques de restauració dels anys 80 per reconstruir de nou l'absidiola partint dels fonaments trobats).

Part posterior de l'església de Santa Maria.

A la intersecció de la nau amb el creuer s'alça un cimbori de planta circular, sobre el qual hi ha l'arrencada del que hauria estat el campanar. Al braç nord del creuer hi ha una porta (tapiada) d'estil romànic tardà, sobre la qual hi ha una finestra triforada. Al lateral nord de la nau, dins

del gruix del mur, s'hi van habilitar dues capelles gòtiques d'arc apuntat, que conserven relleus escultòrics i, la situada a l'oest, una fornícula que acollia un sarcòfag avui desaparegut. A la façana oest s'hi obren un petit portal d'arc conopial i un ull de bou. Rematant la façana hi ha un campanar d'espadanya de la mateixa amplada de la nau.

L'edifici del priorat també va anar evolucionant al llarg del temps. Les restes més antigues que se'n conserven són les adossades a la façana sud de l'església, amb un espai cobert amb volta a la planta baixa i unes arcades a nivell de primer pis.

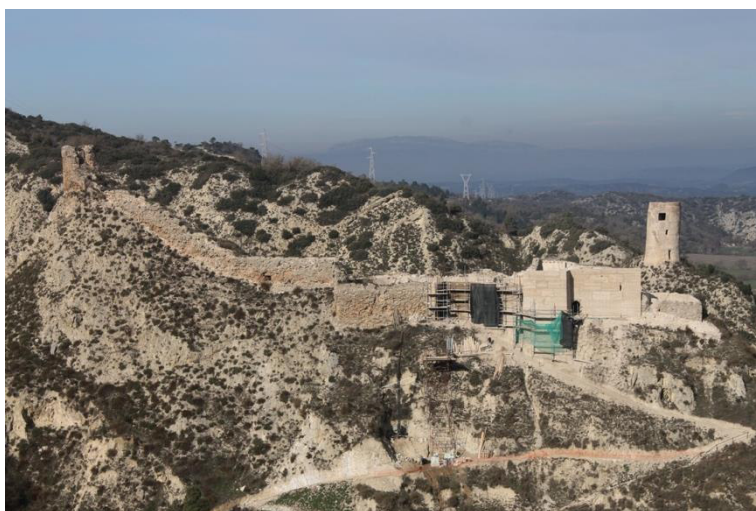
Interior de l'església.

Al segle XVIII es va construir un nou edifici per al priorat, amb soterrani, planta baixa dos pisos i golfes, que comunica amb les dependències més antigues mitjançant un pati quadrangular, que conserva un tram d'escala que en part ja existia.

d) Béns amb alt valor històric

En aquest apartat és imprescindible destacar el Castell de Castellfollit (*fitxa 54*), una fortalesa d'aspecte imponent flanquejada per tres torres albarranes. Per la seva ubicació, va ser un enclavament important en moments de conquesta i al llarg de l'edat mitjana, i va ser destruït finalment l'any 1822 durant la guerra entre absolutistes i liberals. Del castell hem de destacar els esgrafiats fets a les parets del calabós, que representen una escena bèl·lica amb fortificacions, cavallers (un dels quals amb les armes dels Cardona) i màquines d'assalt. Una publicació (PAGÈS, 2006-2007) posa aquesta escena en relació amb el setge de Balaguer de l'any 1280.

El castell pròpiament dit es troba al centre, sobre una serra (formada per afloraments de guixos) que s'allarga en sentit SO-NE. El castell s'adapta tant al

Conjunt format pel Castell de Castellfollit (al centre), la Torre del Ballester (a la dreta) i la Torre del Raval (a l'esquerra).

perfil allargat de la serra com al seu esglaonament, i del seu flanc est partia un circuit de muralles que encerclava el poble de Castellfollit.

Dins del seu perímetre fortificat hi ha diversos elements individualitzables. A la part més elevada (extrem SO) hi ha una torre de pedra de planta circular, que destaca respecte a l'exterior de la fortificació gràcies a la presència d'un fossat artificial. A la part central del llenç oriental de muralles hi ha un seguit d'estances que conserven un alçat considerable la funcionalitat de les quals no està definida, si bé devien estar en relació amb l'accés del castell, que es troba en aquest punt. Finalment, a l'extrem inferior (al NE) és on millor es conserven un seguit de patis i estances cobertes amb volta ogival. D'entre aquestes estances destaca l'església de Sant Vicenç i el calabós, on hi ha els esgrafiats. En tots aquests espais del castell es documenten estructures de pedra lligada amb morter i d'altres construïdes amb encofrats.

Imatges de l'interior del Castell de Castellfollit.

Les tres torres albarranes que en complementaven la defensa són la Torre la del Ballester (al NO), la del Raval (al SO) i la del Cap Xic (al SE).

La Torre del Ballester (*fitxa 24*), de planta circular, fou restaurada l'any 2004, i actualment l'únic que s'observa de l'estructura original a la part exterior és el sòcol de carreus, ja que l'alçat de la torre es va arrebossar.

A l'esquerra, la Torre del Ballester; a dalt, la del Ravai; a sota, la del Cap Xic.

La Torre del Raval (*fitxa 57*) destaca per tenir planta pentagonal, fet que li proporcionava una superfície menor d'impacte davant de la balística, reforçada pel fet que el triangle de la proa era massís.

La Torre del Cap Xic (*fitxa 76*) és la que es troba més deteriorada, i actualment només s'hi poden reconèixer trams de murs caiguts fets amb encofrat de calç i pedra.

Cal dir que la fesomia del llenç oriental de muralles del castell ha variat recentment a causa de la intervenció de consolidació duta a terme entre els anys 2015 i 2016, la qual també ha comportat l'excavació arqueològica de les parts central i inferior del castell, els resultats preliminars de la qual no estaven disponibles en el moment d'elaboració d'aquest mapa de patrimoni.

e) L'arquitectura industrial

Per finalitzar l'apartat d'edificis i conjunts arquitectònics, volem fer referència a dos exemples d'arquitectura industrial relacionats amb l'explotació dels guixos i les calcolutites presents a la

zona, pertanyents al Complex Lacustre de Sanaüja i que formen part del Patrimoni Miner de la comarca de l'Alta Segarra.

Es tracta de les fàbriques de ciment Menfis i U.M.S.A., actualment abandonades. Ambdues daten de mitjans s. XX, i es caracteritzen per ser conjunts arquitectònics amb diverses naus, que encara conserven part la maquinària pròpia del seu funcionament. En el cas de la Menfis l'element destacat és el forn de cocció de la matèria prima, que s'aixeca uns 5 metres per sobre d'una de les naus, mentre que la U.M.S.A. conserva dues xemeneies per evacuar els gasos produïts durant el procés de combustió, així com també dos dels cubs metàl·lics per on queia el ciment un cop elaborat.

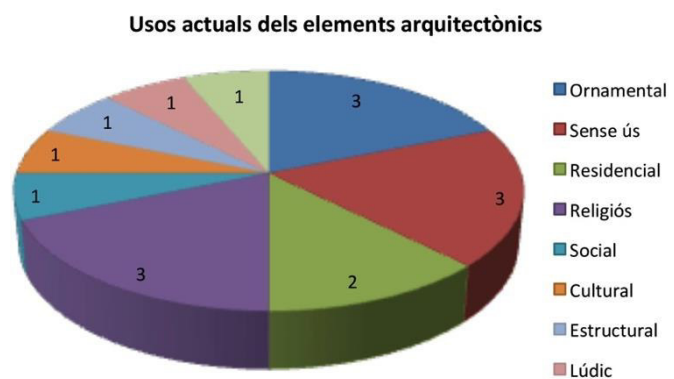

Fàbriques de ciment: la Menfis (esquerra) i la U.M.S.A. (dreta).

5.1.3. Elements arquitectònics

Dins d'aquesta tipologia s'inclouen les parts d'un conjunt o d'un edifici que per sí mateix tenen prou valor com per destacar-lo, així com estructures arquitectòniques de menor entitat, de caire rural i popular i que testimonien activitats econòmiques, de caire industrial, artesanal o agropecuari.

En total s'han inventariat 16 elements dins aquesta categoria, els quals hem representat segons els seus usos actuals en el següent gràfic:

El gràfic mostra el predomini dels elements amb ús ornamental, religiós o bé sense ús actual, mentre que la resta tenen usos molt diversificats.

A l'hora de fer-ne una anàlisi més global, però, hem cregut oportú fer-ne una altra classificació segons els usos a què anaven destinats. En aquest sentit, els hem agrupat en les següents categories:

- Elements arquitectònics de caràcter religiós: les capelletes integrades a les façanes d'edificis, com la dedicada a Sant Roc (*fitxa 2*), la de la façana de Cal Potreta (*fitxa 17*) i la dedicada a Sant Cosme i Sant Damià (*fitxa 19*), la Capella exempta dedicada a Sant Ramon (*fitxa 20*), probablement pertanyent a un antic oratori, i la Pila Baptismal (*fitxa 21*), possiblement emplaçada a la desapareguda Capella del Roser.

D'esquerra a dreta, pila Baptismal i Capella de Sant Ramon.

- Elements arquitectònics ornamentals: aquí hi inclouríem el mural pintat a la porta de l'edifici número 23 del Carrer Raval (*fitxa 16*), on s'hi representa, de manera força realista, les cases i carrers del nucli urbà de principis del segle XX. També agrupem en aquest apartat la façana de Cal Vidal, casa ubicada al C/Escoles (*fitxa 14*) i els Esgrafiats de Mas Magrà (*fitxa 71*), un bloc amb gravats figuratius d'aus i de graelles, reutilitzat en la construcció de l'edifici nou del Mas Magrà.

Porta-mural del Carrer Raval i grafits del Mas Magrà.

- Elements relacionats amb els límits de propietats i termes. L'únic element dins aquesta categoria és la Creu de terme (*fitxa 10*), també anomenada Creu de Cervera, ja que antigament estava ubicada a la bifurcació del camí de Cervera cap a Rubions i la Font del Coure. Després es va traslladar a la Plaça del Castell, on encara hi ha la solcada i el braç que la sustentaven. Actualment, però, el cos de la creu es troba dipositada a l'Ajuntament de Castellfollit. La creu data del s. XVI, tot i que tipològicament és d'estil gòtic florejat; es tracta d'una creu llatina, amb els braços amb expansions tetralobulades i acabats amb perfil triangular, amb nombrosos elements decoratius en relleu representant sants i evangelistes, emblemes heràldics i motius vegetals.

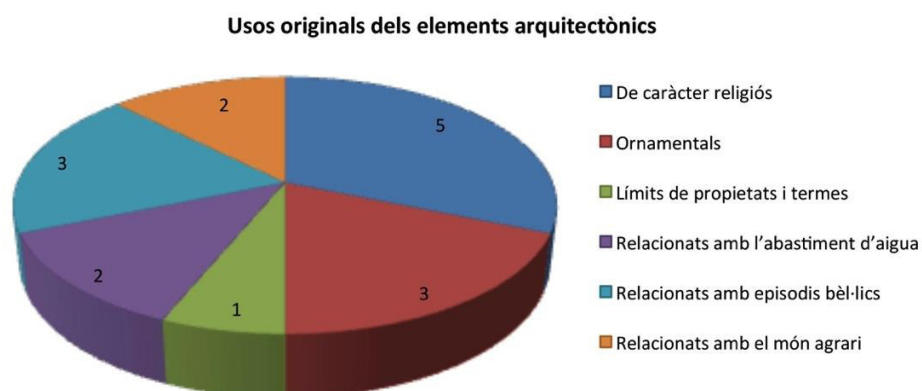

Creu de terme dipositada a l'Ajuntament i emplaçament anterior a la Plaça del Castell.

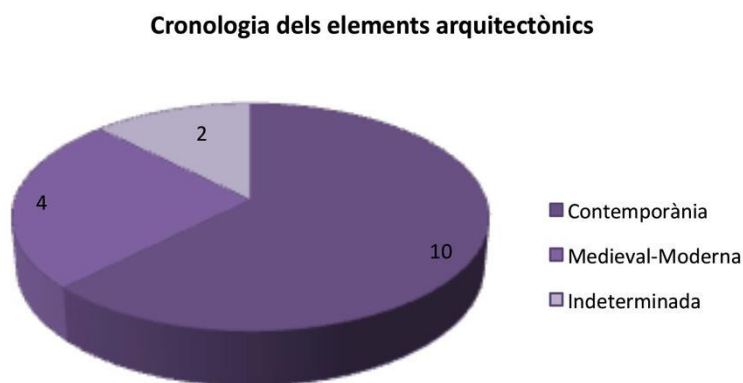
- Elements arquitectònics relacionats amb l'abastiment d'aigua: la Font de Santa Maria (*fitxa 49*) i la Font dels Afores (*fitxa 23*), on s'hi ha arranjat zones d'esbarjo.
- Elements relacionats amb episodis bèl·lics. Hem inventariat tres indrets amb trinxeres de la Guerra Civil espanyola. D'una banda, les trinxeres de la Costa de Balaguer (*fitxa 51*), que pertanyen al bàndol republicà i ressegueixen la cresta de les elevacions al nord del nucli de Castellfollit de Riubregós, un punt privilegiat per al control de la carretera i del pas del riu Llobregós. D'altra banda, les Trinxeres de Martells (*fitxa 63*) i les Trinxeres del Casalot de les Bruixes (*fitxa 64*), les quals pensem que haurien estat construïdes per l'exèrcit franquista, ja que es troben al sud del terme i orientades cap nord i cap al camí d'Ivorra a Castellfollit, des d'on va entrar l'exèrcit nacional el 21 de gener del 1939. De les trinxeres documentades, les de la Costa de Balaguer són les que es ressegueixen més fàcilment, ja que conserven el parapet de terra i pedres al costat que mira al sud. La resta, però, es troben molt erosionades per l'acció del clima i la proliferació de vegetació, amb el qual no és possible donar-ne més detalls.
- Elements relacionats amb el món agrari. En aquest apartat hem considerat oportú incloure-hi la barraca de vinya de Cal Tiquet (*fitxa 29*), que correspon a una petita cabana de pedra seca situada vora un camp de conreu, i el Forn Vell (*fitxa 12*), actualment ubicat a l'interior d'una casa del carrer Sant Vicenç.

Un cop feta aquesta categorització, ens n'adonem que el 50% dels elements arquitectònics són de caràcter religiós o ornamental, i la totalitat d'aquests es troba al nucli urbà de Castellfollit, donant-li un valor artístic afegit al nucli antic de la població.

La resta d'elements tenen usos més diversos, alhora que es distribueixen, majoritàriament, fora del nucli urbà.

Un altre aspecte a destacar d'aquesta tipologia de béns és que la majoria són d'època contemporània, principalment del s. XX, com es posa de manifest en el següent gràfic. Per elaborar-lo, hem tingut en compte la cronologia original de cada element (en el cas de la pila baptismal i la capella de Sant Ramon s'han considerat medievals), i el resultat és que 10 dels elements pertanyen al s. XX i XXI, mentre que només 6 són més antics o de cronologia indeterminada.

Aquesta dada denota que durant el s. XX hi hagué una voluntat de dotar la població d'elements amb valor artístic i, en alguns casos, religiós.

5.1.4. Jaciments arqueològics

En aquesta categoria trobem les restes o vestigis del passat de qualsevol tipus de cronologia i estructures en estat de ruïna. En total s'han inventariat 16 jaciments.

Per documentar el patrimoni arqueològic de Castellfollit de Riubregós s'ha partit de l'Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, on s'ha consultat la Carta Arqueològica del municipi (CCAA), així com també ha estat de gran ajuda les informacions de Domènec Noguera, membre de l'Agrupació de defensa forestal de la població, gràcies a les quals s'han incorporat nous jaciments.

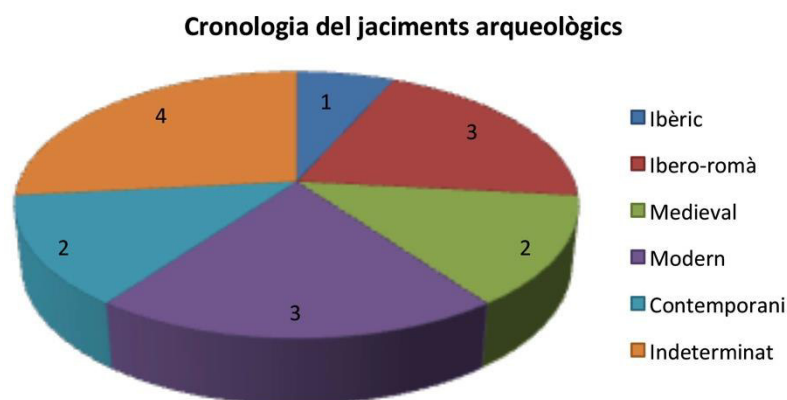
La Carta arqueològica de Castellfollit comptabilitza un total de 5 jaciments arqueològics: Cal Quec I (*fitxa 34*), Cal Quec II (*fitxa 35*), Sant Pere de Magrà (*fitxa 62*), Camí de la Terrissa (*fitxa 25*) i el jaciment ibèric de la Torre del Raval (*fitxa 94*), que a l'Inventari de la CCAA consta com a Castell de Castellfollit, però donada la naturalesa de les restes i la ubicació del jaciment li hem canviat el nom.

La realització del Mapa del Patrimoni Cultural i Natural de Castellfollit, doncs, ha permès afegir 11 nous jaciments: l'emplaçament de l'antiga Capella del Roser (*fitxa 6*), les tombes de lloses situades davant de Santa Maria del Priorat (*fitxa 79*), els refugis de la Guerra Civil (*fitxa 74*), el Pou del Moros (*fitxa 26*), el Colomar (*fitxa 27*), la Quadra d'en Marçà (*fitxa 43*), el Castell de

Taus (*fitxa 48*), les Roques de can Torres (*fitxa 56*), el jaciment paleontològic del Torrent del Magrà (*fitxa 75*), la Torre del Cap Xic (*fitxa 76*) i la Fossa Comuna de la Guerra civil (*fitxa 95*).

D'aquests, la gran majoria es troben en finques rústiques disperses arreu del municipi, mentre que només l'antic emplaçament de la Capella del Roser i els Refugis de la Guerra Civil es troben en zona urbana.

Pel que fa a la cronologia dels jaciments inventariats, el següent gràfic mostra la distribució per períodes:

A continuació exposem l'anàlisi dels jaciments documentats per ordre cronològic:

Manca de poblament durant la prehistòria?

Pel que fa als jaciments arqueològics pròpiament dits, sorprèn la manca de jaciments prehistòrics. En efecte, no s'ha documentat cap evidència pertanyent al període paleolític ni tampoc a la prehistòria recent, és a dir, al neolític o a l'Edat del Bronze. Hem de suposar, però, que aquesta absència es deu a una manca d'investigació, més que no pas a un buit de població en aquest indret durant un període que abasta una cronologia tan extensa.

Època ibèrica i romana

En canvi, dels 5 jaciments inventariats a la Carta Arqueològica, 4 pertanyen al període ibèric i romà. Aquesta circumstància segurament també es pot atribuir a un millor coneixement per part dels descobridors dels jaciments dels materials d'aquest període en detriment de materials d'altres cronologies. Es tracta dels jaciments de Cal Quec I, Cal Quec II, Sant Pere de Magrà (aquests tres amb presència de materials de cronologia ibèrica i romana) i el jaciment ibèric de la Torre del Raval.

Els materials documentats en aquests jaciments daten entre el s. II aC i el s. IV dC. Aquesta cronologia, juntament amb el fet que els assentaments s'ubiquen en terrenys poc elevats, permet apuntar la hipòtesi que correspondrien a petites explotacions agropecuàries on perduren materials de tradició ibèrica, però en un context totalment romanitzat. El jaciment de la Torre del Raval en seria l'excepció.

Cal dir, però, que tot i que en la descripció de la carta arqueològica es menciona l'existència d'estructures en aquests jaciments, durant les visites efectuades en motiu de la realització d'aquest mapa no se n'ha localitzat cap. És probable, doncs, que els treballs agrícoles duts a terme en aquest indrets hagin malmès les estructures conservades.

Època medieval

Si bé només s'han catalogat dos jaciments d'època medieval (el Castell de Taus i la Torre del Cap Xic) cal afegir-hi els elements classificats com a edificis, ja que conserven entitat volumètrica i es troben en bon estat de conservació, però que de fet pertanyen a aquest mateix període cronològic.

D'aquesta manera, cal englobar en un mateix context cronològic el Castell de Castellfollit i les tres torres albarranes que en complementaven la defensa: la Torre la del Ballester (al NO), la Torre del Raval (al SO) i la Torre del Cap Xic (al SE). Com hem explicat anteriorment, la Torre del Ballester i la del Raval es troben en bon estat de conservació, mentre que la Torre del Cap Xic es troba en estat de ruïna, motiu pel qual s'ha inclòs en l'apartat de jaciments arqueològics.

Vista conjunta del nucli urbà de Castellfollit amb el Castell i les torres del Ballester i del Raval al fons.

Una menció especial mereixen les restes documentades del Castell de Taus. Es tracta d'un jaciment inèdit, del qual se n'observen parcialment dos murs en angle recte, als quals s'hi adossa una torre circular (de 2 m de diàmetre intern). De les estructures, alçades amb pedra, tan sols se'n veu una filada, si bé és probable que se'n conservin més sota l'abundant enderroc. Tot i que no se'n coneixen referències documentals del propi castell, en la monografia de J. Farell (FARELL, 1994) es cita documentació que testimonia l'existència d'una rellevant família Taus al s. XII.

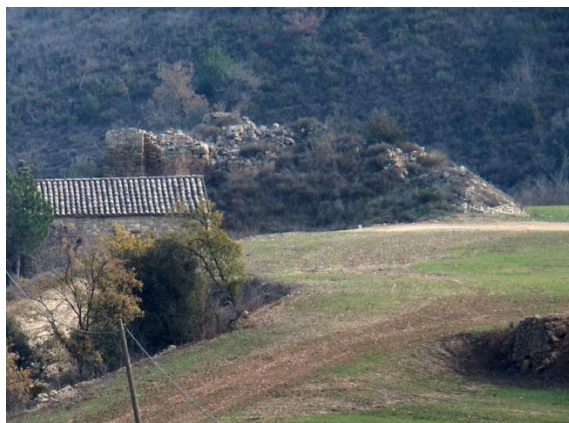

Restes d'una torre del Castell de Taus.

Època moderna

D'aquest moment històric sembla que podem datar els jaciments de Roques de Can Torres i la Quadra d'en Marçà. Tot i que no s'hi han dut a terme intervencions que corroborin aquesta atribució cronològica, els materials trobats en superfície apunten cap a aquesta direcció.

Ambdós jaciments corresponen a masies d'època moderna, enrunades, de les quals s'observen trams de murs i abundant material en superfície. Es té constància de l'indret conegut com la Quadra d'en Marçà des del 1497 (FARELL, 1994), mentre que de la masia ubicada a les Roques de Can Torres no se'n té constància escrita.

Restes de la Quadra d'en Marçà.

També hem d'ubicar en aquesta cronologia l'antic emplaçament de la Capella del Roser, església parroquial de Castellfollit, cremada durant la Guerra Civil. Aquesta s'ubicava a la plaça Major de la població, i tot i que actualment no s'observa cap estructura de l'antic temple, ja que s'hi bastí un nou edifici. És possible que al subsòl s'hi conservin estructures pertanyents als fonaments de l'església, així com també altres restes arqueològiques associades.

Època contemporània

Els jaciments arqueològics ubicats en aquest període cal situar-los en un context determinat: la Guerra Civil Espanyola (1936-39).

En concret, corresponen a quatre refugis antiaeris ubicats al sud-oest del casc urbà de Castellfollit, actualment ensorrats, dels quals només se'n coneix la seva existència per memòria oral. També hi ha una fossa comuna localitzada a l'exterior del cementiri del poble.

En referència a la fossa, els veïns de la població recorden que es va instal·lar un hospital militar a l'Ajuntament i que els morts eren enterrats al cementiri. Tot i que no es coneix amb exactitud la procedència dels individus enterrats, el més probable és que fos un hospital de campanya republicà, instal·lat durant pocs dies a la població, en els darrers mesos de la guerra a Catalunya.

Possible ubicació de la fossa comuna de la Guerra Civil.

Jaciments de cronologia indeterminada

En aquest apartat hem inclòs aquells jaciments que, per manca d'informació, no podem atribuir a cap cronologia concreta. Es tracta de jaciments molt diversos, entre els quals hi ha:

- El Camí de la Terrissa, on hi ha una sitja excavada en un cingle rocós situat al marge superior d'un camí asfaltat
- El Pou dels Moros, nom amb que es coneix una estructura excavada al subsòl, de morfologia cilíndrica, que per les seves dimensions i l'inici de la volta superior sembla que correspon a un antic forn per coure terrissa-
- El Colomar, una cavitat excavada al subsòl en una feixa a l'est del torrent de la Terrissa, formant una mena de balma amb diverses sales i obertures que donen al torrent. Segons sembla, anys enrere algú havia utilitzat la cavitat per criar-hi coloms salvatges, tudons i xixelles (FARELL, 1994).
- Les tombes de lloses situades davant de Santa Maria del Priorat, de les quals se'n té constància oral, però no se n'observen vestigis.

Cal dir que en un municipi com Castellfollit de Riubregós és molt probable que el nombre de jaciments pugui augmentar a mesura que es facin noves intervencions, ja que el poblament dispers és molt elevat i la falta de jaciments de determinades èpoques prehistòriques i històriques denota, més que una absència d'ocupació, una manca d'investigació en aquest territori.

5.1.5. Elements d'obra civil

Finalment, dins de la darrera de les tipologies del patrimoni immoble, que inclou obres d'enginyeria de caràcter públic o comunal, s'han inventariat cinc elements.

Quatre d'aquests elements són construccions associades amb l'aigua, exceptuant la Mina de l'Auró, relacionada amb l'explotació de lignit (*fitxa 72*).

Dels elements relacionats amb l'aigua, dos corresponen a fonts: la del Raval (*fitxa 18*) i la Font de la Carretera (*fitxa 1*), construïda per commemorar la portada d'aigua a la vila des de la Font del Coure. Ambdues fonts són d'època contemporània, concretament del s. XX.

Font de la Carretera.

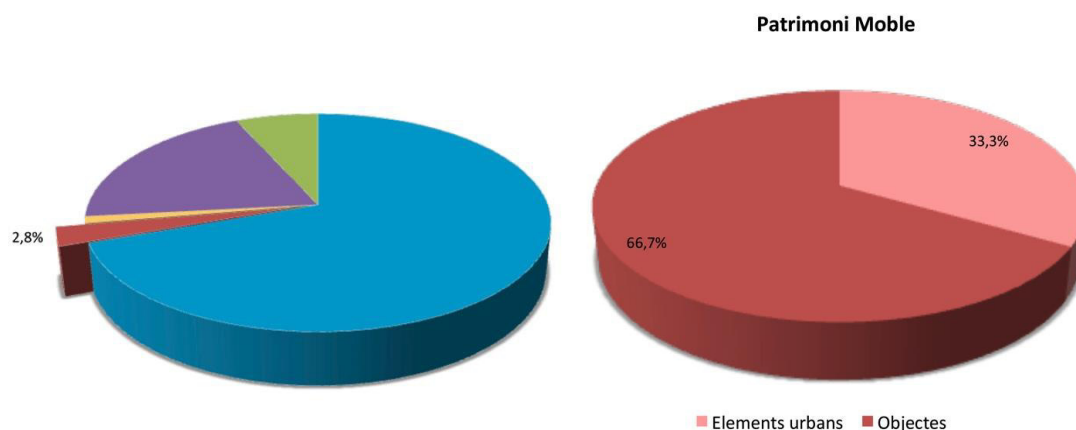
La resta d'elements són obres d'enginyeria, ambdues d'origen medieval:

D'una banda, la Resclosa (*fitxa 66*), construïda al llit del riu Llobregós per tal d'embassar-ne les aigües. Es coneix que originàriament havia estat de troncs i pedra sense cimentar, tot i que l'estructura que s'observa actualment és feta de pedra i formigó.

D'altra banda hi ha la Séquia de Santa Maria, el recorregut de la qual partia de la Resclosa del riu Llobregós i menava l'aigua cap a la Font de Santa Maria, des d'on gira cap al SO entremig dels camps de conreu als quals irriga, i acaba el seu recorregut al Molí del Priorat.

5.2. Patrimoni moble

Dins d'aquest àmbit hem classificat tres elements del patrimoni de Castellfollit de Riubregós, els quals corresponen a dues de les tres tipologies de patrimoni moble: un element urbà i dos objectes.

5.2.1. Element urbà

L'únic element urbà inventariat correspon a un Conjunt escultòric (*fitxa 22*), construït per un veí del poble a finals del s. XX. El conjunt es troba a l'extrem sud del carrer Raval, i consta de diferents elements de pedra, alguns construïts i d'altres formats per peces de caire històric i religiós reaprofitades, entre les quals hi ha la Pila Baptismal (*fitxa 21*) i la Capella de Sant Ramon (*fitxa 21*).

Conjunt escultòric del Carrer Raval.

5.2.2. Objectes

Pel que fa als objectes, es tracta de dues peces de gran valor històric i artístic. Una d'elles es troba dipositada al MNAC (Museu Nacional d'Art de Catalunya), el Retaule de Sant Pere i Sant Andreu (*fitxa 77*), una obra d'estil gòtic italià pintada amb la tècnica de tremp d'ou sobre fusta, l'autoria de la qual s'atribueix al Mestre de Castellfollit, probablement pertanyent a l'escola dels Serra. El retaule es trobava originalment a l'església de Santa Maria del Priorat, i

posteriorment fou traslladat a l'antiga Capella del Roser, fins l'any 1931, quan fou adquirit per la Junta de Museus.

Retaule de Sant Pere i Sant Andreu.

L'altre objecte d'alt valor històric i artístic és l'Escultura barroca de la Mare de Déu de Montserrat (*fitxa 97*). Es tracta d'una talla de fusta, originàriament policromada, dedicada a la Mare de Déu de Montserrat. Anteriorment l'escultura es trobava a l'església de Santa Maria del Priorat, però durant la Guerra Civil va ser ocultada, i anys després va ser "retrobada". Des de l'any 1944 es conserva a la nova església del Roser.

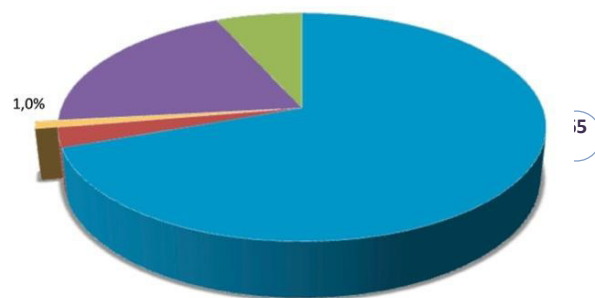

Escultura barroca de la Mare de Déu de Montserrat

5.3. Patrimoni documental

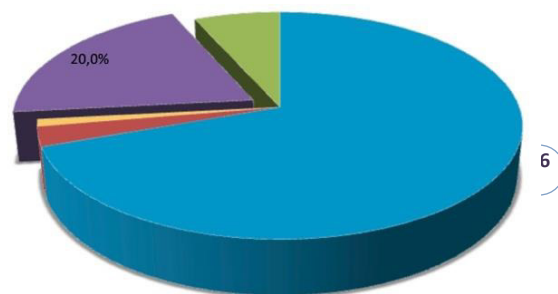
El patrimoni documental és el menys representatiu del municipi de Castellfollit de Riubregós, amb un sol element catalogat, l'Arxiu municipal (*fitxa 91*), en el qual es conserva els fons documentals generats per les diferents administracions municipals des de 1845 fins a l'actualitat.

A l'Arxiu, a més del fons de l'Ajuntament, hi ha el fons del Jutjat de pau, de la Cambra Agrària, el de l'Agrupació de defensa forestal, el de la FET i de les JONS, i el fons particular de secretaris (Millán i Amílcar Rodríguez).

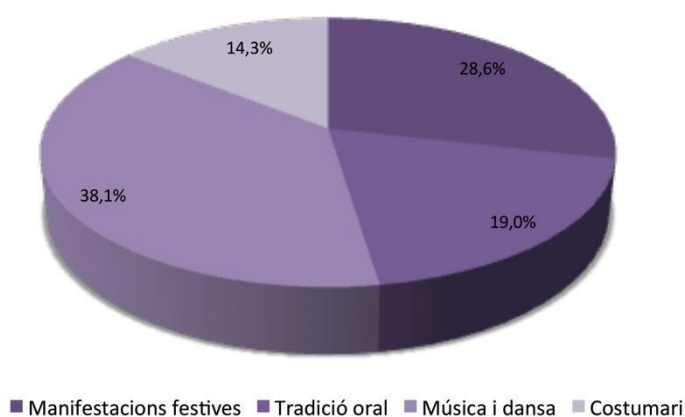

5.4. Patrimoni immaterial

Els elements pertanyents a aquest àmbit són els més nombrosos després del patrimoni immoble. A l'hora de determinar els elements a catalogar com a patrimoni immaterial ha estat molt útil la consulta de la monografia sobre Castellfollit de Riubregós de Joan Farell (FARELL, 1994), on es recullen un bon nombre de llegendes, costums i tradicions actualment desapareguts.

Patrimoni Immaterial

S'han inclòs dins el mapa del patrimoni cultural de Castellfollit de Riubregós vint-i-un elements, que es poden agrupar en quatre tipologies: manifestacions festives, tradició oral, música i dansa i costumari.

A continuació detallem els elements més destacats de cada tipologia

5.4.1. Manifestacions festives

Dins aquesta tipologia s'han inventariat 6 manifestacions i esdeveniments, de les quals només dues es celebren avui en dia: la Festa Major d'Estiu (*fitxa 96*), festa principal de la vila, que té lloc el cap de setmana més proper a Sant Roc (16 d'agost), dia oficial de celebració; i la Festa Major d'Hivern (*fitxa 105*), celebrada el 22 de gener en motiu del patró del poble, Sant Vicenç.

Cercavila de la Festa Major d'Estiu de Castellfollit.

Una dada interessant sobre aquestes festes és que antigament la festa principal de la població era per Sant Vicenç, al gener, però a partir del 1657, any en què el poble invoca Sant Roc en motiu d'una greu pestilència, la festa major d'estiu guanya importància, ja que permet desenvolupar les celebracions i la convivència familiar amb menys complicacions.

A les festes tradicionals del poble s'hi sumen dues moixigangues i dues altres manifestacions, les quatre actualment desaparegudes.

Les dues representacions dansades, la Moixeranga dels carrabiners i contrabandistes (*fitxa 88*) i la Moixeranga de la Mula (*fitxa 89*), tenien lloc durant les festes de Carnestoltes, la primera el dimarts de Carnestoltes i la segona a la cloenda d'aquesta festa. Tot i que no se'n coneix l'origen, es té constància de la seva representació fins al s. XIX, i sembla que és a inicis del s. XX quan es deixen de fer.

Les dues altres manifestacions són El ninot i la *llordella* del carnaval (*fitxa 83*), festa també celebrada per Carnestoltes, i *Córrer el Cos* (*fitxa 85*), cursa que havia format part dels actes de la Festa Major del Poble, i que es deixà de fer entre els anys 1910 i 1915 (FARELL, 1994).

Sembla, doncs, que la festa del Carnestoltes va ser molt important a la població fins a inicis del s. XX, quan es deixen de fer aquestes manifestacions.

5.4.2. Tradició oral

Hem inclòs 4 elements dins aquesta tipologia, dos relats històrics i dues llegendes.

Els relats històrics, de temàtiques ben diferents, expliquen dos fets ocorreguts al municipi. El primer, *El dinar de la Infanta Isabel de Borbó a la Casilla* (*fitxa 38*), fa referència a la visita a la població d'Isabel de Borbó, germana del rei Alfons XIII, l'any 1910. L'altre és la història que

recorda l'assassinat, al segle XIX, d'una noia a les proximitats de la capella dels Sants Metges de Marçà (*fitxa 78*).

De les dues llegendes recollides, una parla sobre l'existència de d'un passadís subterrani que comunicava el Castell amb el Priorat de Santa Maria (*fitxa 80*), mentre que l'altra pressuposa l'existència d'un tresor de monedes d'or amagat en un indret boscós del municipi en el marc de la Guerra del Francès, al s. XIX. (*fitxa 81*).

5.4.3. Música i dansa

Aquesta tipologia ve presidida per una sèrie de goigs que es cantaven a les diferents esglésies i ermites del municipi. S'han inventariat un total de 7 goigs impresos, conservats a l'Arxiu Gavin, ubicat al Monestir de les Avellanes (les Avellanes i Santa Linya, la Noguera).

En concret s'han inventariat els Goigs dels gloriosos Sant Cosme i Sant Damià (*fitxa 98*), els Goigs de Madona bruna de Montserrat (*fitxa 99*), els Goigs de Santa Maria de Montserrat (*fitxa 100*), els Goigs a llaor de la Mare de Déu del Roser (*fitxa 101*), els Goigs en llaor del gloriós Sant Roc (*fitxa 102*), els Goigs a llaor del gloriós Sant Roc (*fitxa 103*) i els Goigs a llaor del Màrtir Sant Vicenç (*fitxa 104*).

Imprès dels Goigs a llaor del gloriós Sant Roc.

A banda dels goigs, s'ha catalogat la Dansa del Roser (*fitxa 84*), actualment desapareguda, i que es ballava el primer diumenge de celebració del Roser de maig a la Plaça Major del poble. Amb ella se solemnitzava el traspàs de les responsabilitats de priors (responsables de la Capella del Roser i de la seva confraria) de les dues parelles sortints (una de casats i una de solters) a les dues noves parelles que en prenen el relleu.

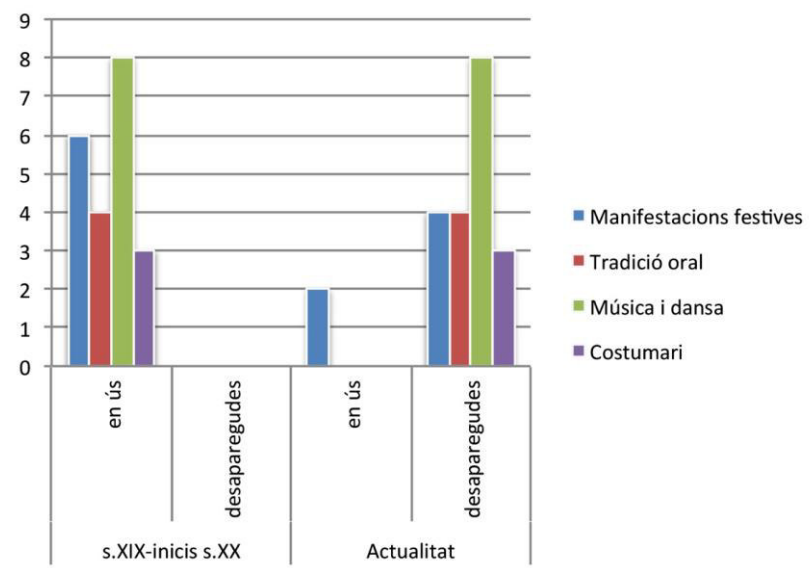
5.4.4. Costumari

Finalment, la tipologia de Costumari compta amb 3 elements inventariats. Dos dels elements són jocs: el Joc de la Pilota (*fitxa 86*) i el Joc del Trapals (*fitxa 87*), jocs tradicionals presents en altres indrets del territori català, però que hem inclòs en el costumari de Castellfollit, ja que fins i tot es recorda els llocs concrets de la població on s'hi jugava.

El darrer element és un costum relacionat amb el protocol amb el que tradicionalment es

festejava al poble, conegut com La llonganissa del vistaire (*fitxa 82*).

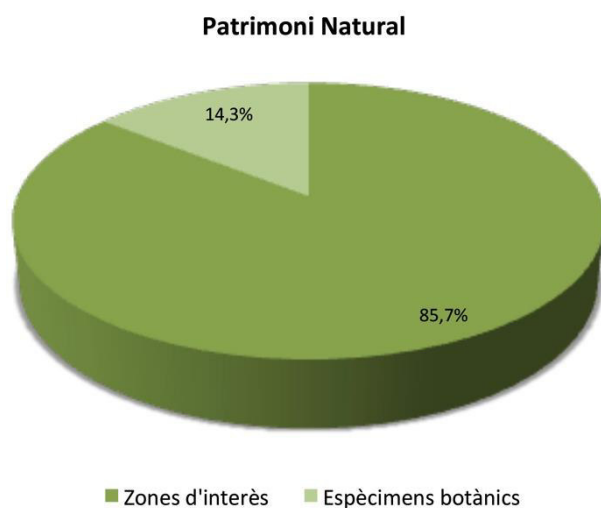
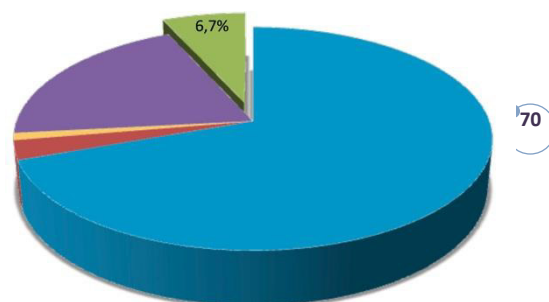
Una de les conclusions que podem extreure si analitzem el conjunt d'elements immaterials catalogats, és que la gran majoria de manifestacions, tradicions, danses i costums s'han perdut durant la segona meitat del s. XX. En aquest sentit, el següent gràfic mostra que la totalitat d'aquests elements estaven vius durant el s. XIX i inicis del s. XX (segurament pel fet que molts són originaris d'aquesta època), mentre que actualment només se'n conserven dos, les Festes Majors d'Estiu i d'Hivern.

Una altra dada interessant és remarcar els paral·lelismes que guarden alguns d'aquests elements amb altres poblacions de la zona. En concret, parlem de la festa del Ninot i la Llordella i la Dansa del Roser, manifestacions que la localitat de Torà (la Segarra), encara es manté vives.

5.5. Patrimoni natural

S'han inclòs 7 elements en el Mapa del Patrimoni Cultural de Castellfollit de Riubregós dins l'àmbit del Patrimoni Natural. Dins d'aquest, es diferencien dues tipologies o categories: els espècimens botànics i les zones d'interès natural. El primer grup engloba qualsevol individu o espècie vegetal que destaquï per les seves singularitats, ja sigui raresa o àrea de

distribució, vulnerabilitat o fragilitat, singularitat o port general de l'individu; mentre que les àrees d'interès són zones d'alt valor ecològic, paisatgístic o cultural.

5.5.1. Espècimens botànics

Hem inclòs en aquesta tipologia un únic element: l'Auró (*fitxa 40*), arbre que dona nom a la Font de l'Auró (*fitxa 39*) que recull l'aigua del Torrent del Magrà. Sembla que l'any 1790 ja existia, ja que surt esmentat al cadastre del Duc de Cardona com a "partida de la font de l'oró" (FARELL, 1994). Malauradament, fa uns anys, creient que s'havia mort, l'arbre fou talat, i actualment només es pot observar un petit brot que ha tornat a néixer. Segons fonts orals, però, era un arbre de dimensions considerables i força emblemàtic a la zona.

5.5.2. Zones d'interès

Les zones d'interès inventariades responen a diverses morfologies:

En primer lloc cal fer referència al Jaciment paleontològic del Torrent del Magrà (*fitxa 75*),

descobert casualment per un veí de la zona, i fins ara inèdit. El jaciment s'ha localitzat en un perfil on els estrats de lignits es troben tallats per un camí, fet que ha permès documentar-hi una sèrie de fòssils, identificats com a cocodrílids similars als *Hispanochampsia Mülleri*, apareguts al jaciment oligocènic del Talladell (Tàrrrega, l'Urgell). No obstant, en tractar-se d'un jaciment inèdit, seria necessari un estudi per tal de poder precisar aquesta informació.

La resta de zones d'interès es poden agrupar en:

- Fonts: la Font de l'Auró (fitxa 39), en la qual hi ha habilitada una zona de berenador, i la Font del Coure (fitxa 41), que abasteix d'aigua el poble de Castellfollit de Riubregós.

Font de l'Auró.

- Cavitats naturals: és el cas de la Cova del Enconills (fitxa 70), una cova natural en un terreny format per guixos, que tot i que l'obertura d'entrada és petita, té un recorregut de 45 metres i un desnivell acumulat de 10 metres (-5/+5). L'altra cavitat catalogada és el Pou del Torrent de la Terrissa (fitxa 73), que s'obre al fons de la rasa del torrent homònim.
- Finalment, cal mencionar la zona més extensa i representativa: la Zona d'interès natural inclosa en el PEIN Valls del Sió-Llobregós, que agrupa espais de les comarques de la Noguera, l'Urgell, la Segarra i l'Anoia, i ocupa la franja central del terme de Castellfollit de Riubregós, entre el curs del Llobregós i la Serra de Cascats.

Vista de la Zona d'interès natural inclosa en el PEIN Valls del Sió-Llobregós.

6. Llistats d'elements no fixats

Als apartats anteriors s'han exposat els criteris metodològics i s'ha desgranat per tipologies els 105 elements fixats. Per tal de facilitar-ne la localització, a l'annex 1 aportem tres llistats dels mateixos, ordenats respectivament pels següents criteris: per número de fitxa, per tipologia i per onomàstica.

En aquest capítol hi llistem els elements no fixats, degut als motius que s'especifiquen en cada cas:

- Molí d'Enfesta: pertany al terme municipal de la Molsosa (Solsonès).
- Molí de Cal Marquès: descrit a la fitxa de conjunt arquitectònic de Cal Bassols.
- Cenotafi de assassinat de Francesc de Borja de Riquer: pertany al terme municipal de la Molsosa (Solsonès).
- La pedra del Marxant: pertany al terme municipal de Torà (la Segarra).
- L'Oratori: element poc rellevant i no conservat, descrit a la fitxa de Cal Tiquet.
- Barraca de vinya soterrada: no localitzada.
- Possible antic Sant Esteve: sense indicis, més enllà del topònim, de ser el lloc on hi hauria hagut una església.
- Diversos goigs en honor de Sant Roc: no hi hem pogut tenir accés..
- Trinxeres al sud de Cal Carrasquet: no localitzades.

7. Conclusions

El simple fet de sol·licitar l'elaboració d'aquest Mapa del Patrimoni Cultural Local a la Diputació de Barcelona ja indica l'estima de l'Ajuntament de Castellfollit de Riubregós pel seu patrimoni. Aquesta estima, que durant la realització del treball de camp hem pogut corroborar que és extensiva als ciutadans, és fonamental per a garantir-ne la conservació.

Amb les dades aquí recollides, de manera sistemàtica, l'Ajuntament disposa a partir d'ara d'una visió de conjunt i d'una guia per tal de protegir el seu patrimoni cultural com a part del llegat a deixar a les generacions futures. Alhora, s'hi fan algunes propostes (de protecció, consolidació, creació de rutes, publicacions, visites guiades...) que poden contribuir a dinamitzar econòmicament el municipi.

Castellfollit de Riubregós és un petit poble dipositari d'un patrimoni enorme, però malauradament molt desconegut dins la pròpia comarca. I, per sobre de tot (i malgrat la duresa d'alguns episodis històrics), Castellfollit de Riubregós és un poble tossudament obstinat a seguir existint.

8. Bibliografia i netgrafia

- AMENÓS, Amadeu (1935). "Caires litúrgics i històrics del retaule gòtic de Castellfollit de Riubregós", Butlletí de l'Agrupació Fotogràfica d'Igualada, 44, p. 122-123.
- BORRÀS I QUADRES, Antoni (1935). "Les antigues torres de Castellfollit de Riubregós", Butlletí de l'Agrupació Fotogràfica d'Igualada, 44, p. 120-125, p. 120-125, fig.121-124.
- CARBONELL, E. [et al.]: "Els grafits de Castellfollit de Riubregós. Primeres aportacions". Quaderns d'estudis medievals. [Barcelona] Vol. 1 (setembre 1981), Any núm. II, p.278-310.
- CASADES I GRAMATGES, Pelegrí (1935). "Retaule de Castellfollit de Riubregós", Butlletí de l'Agrupació Fotogràfica d'Igualada, p. 117-119, p. 117-119.
- CASTELLÀ, Gabriel (1935). "Castellfollit de Riubregós", Butlletí de l'Agrupació Fotogràfica d'Igualada, 44, p. 115-116, p. 115-116, fig.115.
- Catàleg del Museu d'Art de Catalunya (1936). Primera Part: Art Romànic - Art Gòtic - Art del Renaixement - Art Barroc, p. 118, cat. núm 42 (sala XXI).
- COLL I ROSELL, G. (1994). "La cuina en l'art medieval català", Del rebost a la taula. Cuina i menjar a la Barcelona gòtica, p. 42-45 [catàleg d'exposició].
- FARELL, Joan (1994a). Castellfollit de Riubregós. Vol I. Resum històric. Folklore. Llegendes. Tradicions. Fundació Salvador Vives Casajuana.
- FARELL, Joan (1994b). Castellfollit de Riubregós. Vol II. Toponímia i vocabulari de la vila i el terme. Fundació Salvador Vives Casajuana.
- FERNÁNDEZ, J.; SANAHUJA, J.; TORRES, S.: "Les torres albarranes dels complexos castrals de Castellfollit de Riubregós i Castelló de Farfanya: exemple de defensa exterior de castells baixmedievals". A: Actes del Congrés Els Castells Medievals a la Mediterrània Nord-occidental. Celebrat a Arbúcies, els dies 5, 6 i 7 de març de 2003. Arbúcies: Museu Etnològic del Montseny, 2004. p.439-450.
- FOLCH I TORRES, J. (1931). "Les darreres adquisicions del Museu de la Ciutadella", Butlletí dels Museus d'Art de Barcelona, I, 2, p. 35-38, f.35-38.
- GARGANTÉ, Maria (2012). "Arquitectura popular: els oratoris del Llobregós". Llobregós informatiu, núm. 56, desembre de 2012-gener de 2013.
- GUDIOL I RICART, J.; ALCOLEA I BLANCH, S. (1986). Pintura gòtica catalana, p. 115.
- Llobregós Informatiu, Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada, 2007, p. 5
- JUNYENT, F. [et al.]: "Castell de Castellfollit". A: Catalunya Romànica. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1992. Vol. XIX: . p.402-406.

- LAPLANA, C. (1995): Nigra Sum. Iconografia de Santa Maria de Montserrat. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PAGÈS, M.: "El setge de Balaguer als grafits de Castellfollit de Riubregós", a Urgellia : Anuari d'estudis històrics dels antics comtats de Cerdanya, Urgell i Pallars, d'Andorra i la Vall d'Aran. Vol. 16, la Seu d'Urgell. (2006-2007), p. 499-505 : il·l.
- PLADEVALL, Antoni [dir.] (1992). Catalunya Romànica. Vol. XIX, Penedès, Anoia. Enciclopèdia Catalana.
- RIBA, Josep (1995). "Els molins fariners de l'Anoia en els vessants del Llobregat i del Segre. A Miscellanea Aqualatensia, núm. 7.
- RUIZ I QUESADA, F. (2005). "Altres obres de Lleida i de la conca del Segre", L'Art gòtic a Catalunya. Pintura II: El corrent internacional, p. 146-148 , p. 148
- RUIZ I QUESADA, F. (2005). "Jaume Cabrera", L'Art gòtic a Catalunya. Pintura II: El corrent internacional, p. 102-111, p. 103;
- SAIZ, P.: Anotaciones sobre las campañas de Cataluña de 1822 y 1823, Veracruz, 1828.
- ZARAGOZA PASCUAL, Ernest (1997). Catàleg dels monestirs catalans, p. 69.

- http://patmapa.gencat.cat/web/guest/patrimoni/arquitectura?articleId=HTTP://GAUDI_ELEMENTARQUITECTONIC_5601
- http://patmapa.gencat.cat/web/guest/patrimoni/arquitectura?articleId=HTTP://GAUDI_ELEMENTARQUITECTONIC_5614
- http://www.festacatalunya.cat/poblacions-veure_altres_llocs-0806080001-cat-altres_llocs_per_visitar.htm
- http://patmapa.gencat.cat/web/guest/patrimoni/arquitectura?articleId=HTTP://GAUDI_ELEMENTARQUITECTONIC_5611
- http://patmapa.gencat.cat/web/guest/patrimoni/arquitectura?articleId=HTTP://GAUDI_ELEMENTARQUITECTONIC_5613
- http://patmapa.gencat.cat/web/guest/patrimoni/arquitectura?articleId=HTTP://GAUDI_ELEMENTARQUITECTONIC_5612
- http://patmapa.gencat.cat/web/guest/patrimoni/arquitectura?articleId=HTTP://GAUDI_ELEMENTARQUITECTONIC_30650
- <http://bit.ly/1VUiBLg>
- <http://bit.ly/1S6beeQ>
- <http://espeleoindex.com/crearPDF.php?id=1177>
- <http://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0016082.xml>

- http://trencadis.diba.cat/downloads/diba:76961?datastream_id=file
- http://mediambient.gencat.cat/ca/05_ambits_dactuacio/patrimoni_natural/senp_catalunya/espais_sistema/lleida/lvr
- www.diba.cat/es/web/opc/actuacions_arxiu
- www.fossesirepressio.cat/ca/castellfollit-de-riubregos-cementiri

**Diputació
Barcelona**

Comte d'Urgell, 187
Edifici del Relotge
08036 Barcelona
Tel. 934 022 566
Fax 934 022 825
o.patrimonio@diba.cat
www.diba.cat/opc